PAUL BUJOR

AMINTIRI

DE

A. VLAHUŢĂ ŞI I. L. CARAGIALE

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREŞTI

AMINTIRI

DE

A. VLAHUȚĂ ȘI I. L. CARAGIALE

PAUL BUJOR

AMINTIRI

DE

A. VLAHUŢĂ ŞI I. L. CARAGIALE

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ", BUCUREŞTI

DREPT INTRODUCERE

Am schiţat aceste amintiri fără nici un gând altul decât gândul prietenului care doreşte să slăvească un moment amintirea celor mai alese suflete ale neamului nostru.

Puţin timp după moartea mult regretatului meu prieten, A. Vlahuţă, câţiva directori de reviste ştiind vechile mele legături de prietenie cu el, mi-au cerut să le dau ceva despre viaţa lui, dar mărturisesc că un sentiment de pietate m'a oprit ca, pe mormântul lui cald încă, să-i aduc — dacă n'ar fi fost decât un prinos de iubire frăţească — m'a oprit, zic, de oarece ştiam bine că lui nu i-a plăcut niciodată, cât a trăi, să se vorbească mult de el.

El, care avea darul de a pătrunde în cutele cele mai adânci ale sufletului omenesc, simţea îndeajuns dragostea şi admiraţia ce i-o păstrau prietenii şi admiratorii lui, fără să i-o fi mărturisit vr'o dată. Şi când mai ales ştiam bine că, din o astfel de dragoste şi admiraţie, el îşi făcuse cea mai plăcută mângâere şi satisfacţie în viaţă, se înţelege bine de ce am

căutat să mă furişez de toate insistenţele venite din partea acelora cari, din dragoste şi din admiraţie pentru el, îmi cereau să le povestesc sau să le scriu ceva despre viaţa lui.

Acum însă, când a trecut atâta timp dela moartea lui şi când sufletele noastre ale celor cari l'am iubit şi l'am admirat în viaţă încep a simţi nevoia de a-l avea un moment mai aproape de noi, slăvindu-i amintirea, acum n'am putut să rezist chemărei mele lăuntrice de a-i cinsti memoria în paginele ce urmează.

Amintirile de Vlahuţă m'au îndemnat să schiţez cu acelaş gând, tot aci şi câteva amintiri de Caragiale precum şi câteva însemnări de Coşbuc şi pictorul Grigorescu cu cari Vlahuţă a trăit într'o prietenie frăţească şi cărora eu le păstrez o pioasă amintire.

Aş fi cel mai fericit dacă aceste amintiri ar putea să deştepte în sufletul tuturor aceeaşi dragoste şi admiraţie care m'au însufleţit, scriindu-le.

P. B.

IN AMINTIREA POETULUI A. VLAHUŢĂ [1])

Despre viaţa şi operele poetului Vlahuţă s'ar putea face serii întregi de articole; viaţa lui fiind o epopee întreagă de simţire şi gândire zbuciumate; iar opera lui un monument de educaţie artistică şi morală.

Vlahuţă, împreună cu Caragiale, Delavrancea şi Coşbuc, formează pleiada strălucită a literaţilor noştri contimporani plecaţi dela Eminescu.

De Vlahuţă m'a legat o strânsă prietenie din copilărie; iar dela întoarcerea mea dela studii din străinătate, prin el, m'a legat aceaşi prietenie cu întreaga această pleiadă de scriitori pân'la moartea lor; iar amintirea acestor prietenii mi-i deajuns ca să mă ţină tare în viaţă şi fără alte prietenii.

---

1) O bună parte din acest articol a făcut obiectul unei conferinţe ţinută la Bârlad în ziua de 15 Martie 1923 cu ocazia festivalului dat de Societatea „Drepturile şi datoriile Femeei", în vederea strângerei fondului pentru ridicarea bustului lui A. Vlahuţă, din iniţiativa D-nei Lucia P. Nechifor din Bârlad.

Vlahuţă, Caragiale şi Delavrancea erau aşa de strâns legaţi sufleteşte, încât cineva n'ar putea azi vorbi de unul din ei, fără să amintească de ceilalţi doi.

Trei firi artistice puternice însă deosebite:

Ioan Luca Caragiale, un îndrăzneţ şi viguros biciuitor al moravurilor din ţara noastră, în special al ridicolului şi al prostiei omeneşti. Și cu cât el suferea mai mult din cauza răutăţii şi prostiei omeneşti cu atât ironia şi ridiculizarea, deveneau biciuiri de foc ce brăzdau mai luminos şi mai usturător răutatea şi prostia omenească.

Cine, numai întâmplător, a avut ocazie să asculte pe Caragiale povestind cu umorul şi verva lui scânteietoare ridicolul vieţii omeneşti, rămânea cu impresia că nu e om mai vesel şi mai fără de grijă pe lume decât el. Cine însă a stat mai des în contact cu el şi a căutat să-l cunoască şi să-l simtă mai deaproape, acela s'a putut convinge că el era omul cel mai chinuit sufleteşte. Și lucru ciudat, cu cât, într'un moment dat, el era mai chinuit de o contrarietate în viaţă — mai ales de răutatea şi de prostia omenească — cu atât, în mijlocul prietenilor lui, era mai scânteitor în vervă şi mai captivant în glume.

La dânsul, durerea cea mai tragică, în loc să izbucnească în plâns sau în jelanie, cum se întâmplă comunilor muritori, izbucnea în hohot de glumă. Ciudată fire de artist!

Durerile fizice îl impresionau tot aşa de zguduitor ca şi durerile sufleteşti; deaceea discuţiile cu prietenii asupra durerilor omeneşti, el le încheia adesea, îndreptându-se cu faţa înspre răsărit şi făcând larg semnul crucei, cu o rugăciune: „fereşte-mă, doamne, de boală, de năpaste şi de prostia omenească!"

Barbu Delavrancea, fire neegală de artist. Aci senin, ca în *Bunicul* şi *Sultănica,* admirabile nuvele; aci vijelios, ca în *Viforul;* aci biciuitor şi muşcător, ca în *Paraziţii* şi *Hagi Tudosie.*

Mare orator şi deaceea şi alintat om politic. Mereu zbuciumat de o luptă lăuntrică între încântarea talentului lui de orator şi admirarea lui de scriitor. Una pe alta se întreceau în luptă pe seama nervilor lui de oţel.

Delavrancea era aşa de încântat de talentul lui de orator încât de multeori el se asculta vorbind. Aşa, odată el povestea cu mult haz prietenilor lui cum, vorbind într'o întrunire publică, el se asculta vorbind şi, încântat de discursul lui, îşi zicea: bravo ţie, Barbule, când vei termina, o să te cinstescu cu o bere!

A. Vlahuţă. — Pe lângă strălucirea talentului literar a acestor trei prieteni — Caragiale, Delavrancea şi Coşbuc, — Vlahuţă mai avea şi acea mare dragoste de oameni care da operilor lui caracterul unui adevărat apostolat.

Fire blândă şi îngăduitoare, el făcea legătura de unire între prietenii cari-l înconjurau. Când Caragiale şi Delavrancea se ciocneau — şi câte odată foarte violent — în discuţii asupra artei sau asupra altor probleme la ordinea zilei, cuvântul lui Vlahuţă era hotărîtor ca să aducă lumină şi buna înţelegere între ei. Un suflet bun, îngeresc de bun şi de o modestie aşa de atrăgătoare încât oricine se apropia de el, se simţea prins ca în mrejele unui farmec nespus.

El, care, cum spuneam mai sus, avea darul minunat de a pătrunde în cutele cele mai ascunse ale sufletului omenesc, a cântat în versuri de maistru şi în proză impecabilă şi durerile şi bucuriile, dar mai ales durerile sufletului omenesc.

Acolo unde Eminescu n'a atins sufletul omenesc decât cu fluturarea uşoară de aripi a geniului său, Vlahuţă a răscolit, cu avântul unor aripi de Vultur, tot sufletul omenesc, dezvălindu-i cutele cele mai ascunse.

Vlahuţă iubea pe tinerii scriitori de talent. Era pentru ei un admirabil îndrumător nu numai în domeniul literar, ci şi în toate domeniile vieţii.

Multe din nuvelele lui, cum e şi nuvela *Munceşte şi nu dispera,* sunt admirabile dreptare de viaţă pentru un tânăr dornic de a se distinge.

Iată aci un pasaj dintr'o scrisoare ce mi-a adresat la Iași în 1901:

„Mai citește odată bucata lui Gorun și Sonetele lui Iosif. Eu am plâns pe ele. La No. 2 al revistei, voi da o baladă de I. Bârseanu, un nou Eminescu al neamului nostru".

„Mă simt întinerit cu băeții aceștia așa de talentați, așa de cinstiți, așa de români".

Dar ceeace făcea caracteristica puternică a întregei lui vieți de scriitor și de om era acea mândrie stăpânită și îngăduitoare, acea demnitate impunătoare ce copleșea și pe cel mai îndrăzneț.

Ca și plăpândul și nefericitul Radu din puternica lui nuvelă intitulată: „Din durerile lumii", el își închidea durerile și le strivea în ascuns cu o putere neobișnuită, numai să nu i se știrbească ceva din demnitatea lui de om și de artist.

El se simțea tot așa de rege în împărăția artei lui ca și cel mai puternic rege în împărăția țării lui.

Vlahuță, Caragiale și Delavrancea erau așa de strâns legați sufletește, încât nu era aproape zi, fără să se caute unul pe altul.

Trei firi artistice puternice și deosebite; dar tocmai această deosebire făcea și farmecul prieteniei lor. Că, dacă câteși trei ar fi avut aceeași fire, acelaș temperament, prietenia lor ar fi fost monotonă, lipsită de acel farmec ce

le-a stimulat viaţa şi de aceea adâncă înţelegere de oameni şi de lucruri.

Afară de puterea talentului lor literar ce li era comună, ei mai aveau comun, în ce priveşte profesia lor, onestitatea în artă, despre care Vlahuţă, considerat ca înţeleptul între ei, a scris pagini minunate.

* * *

Spuneam adineaori că ceea ce făcea caracteristica puternică a întregii vieţi de artist şi de om a lui Vlahuţă era acea mândrie stăpânită şi îngăduitoare ce copleşea şi pe cel mai îndrăzneţ prin înţelepciunea, prin tactul şi prin bunătatea cu care el ştia aşa de bine să le impună, făcându-se astfel nu numai respectat ci şi iubit.

Şi ceea ce afirm, nu sunt simple vorbe. Vlahuţă le-a probat cu fapta. Ştiu bine câte onoruri i s'au propus în viaţă de puternicii zilei, de Academie şi chiar de palat, dar pe care le-a refuzat oridecâteori a simţit că, primindu-le, i s'ar ştirbi ceva din demnitatea lui de om şi de literat.

Vlahuţă avea oroare să se gândească numai că ar putea fi un biurocrat. Să fie, de ex., un şef de biurou ca să aibă de superior un director oarecare, sau un director de minister ca să aibă de superior un secretar ge-

neral oarecare, sau chiar un secretar general ca să aibă de superior un ministru oarecare.

E adevărat că, în primii ani ai tinereţii lui, din cauza lipsei de experienţă în orientarea vieţii lui materiale, a încercat câteva ocupaţii în serviciul statului, dar le-a părăsit imediat ce s'a simţit împiedecat în aspiraţiile lui de gândire înaltă, curată şi nestingherită de meschinăriile inerente unor astfel de ocupaţii.

Mult mai târziu însă, a primit o însărcinare oficială la ministerul Instrucţiei care nu numai că nu i-a ştirbit întru nimic demnitatea de literat, ci i-a mărit-o chiar; deaceea cred instructiv să arăt în câteva cuvinte împrejurările în care a primit acea însărcinare:

Risipa mare ce se făcea în bugetul acestui minister cu tipărirea sau cumpărarea tuturor inepţiilor literare sub motivul că se încuraja opere literare a silit pe ministrul de atunci, Spiru Haret, să pună capăt acestei risipe, numind pe Vlahuţă şi pe Coşbuc referendari la Casa şcoalelor cu însărcinarea de a-şi da avizul asupra tuturor lucrărilor literare care cereau să fie cumpărate de minister sau tipărite cu sprijinul şi sub auspiciile ministerului.

Ştiu, spunea Haret lui Vlahuţă, că d-ta ai oroare de biurocraţie; dar, ca referendar, nu eşti deloc obligat să stai la minister. Vei sta acasă. Şi când astfel de lucrări se vor prezenta ministerului, ele vor fi trimise acasă d-tale sau lui Coşbuc. Dacă le veţi găsi bune, le voiu

încuraja; dacă nu, le voi respinge. Cu chipul acesta, zicea Haret, ministerul va scăpa de insistenţele mai ales ale politicianilor cari sprijinesc cererile numeroase ale scriitorilor nechemaţi. Mai adăoga Haret: vom scăpa astfel şi de pacostea de a vedea azi podul ministerului plin cu unele scrieri care, nu numai că nu sunt de nici un folos, dar sunt chiar periculoase, după cum sunt informat prin rapoartele mai multor directori de şcoalele secundare şi primare cărora li s'au trimis aceste scrieri pentru biblioteca şcoalelor lor.

Aceasta a fost dar singura însărcinare oficială pe care Vlahuţă a primit-o cu plăcere. A primit-o pentrucă o astfel de însărcinare nu numai că nu-i ştirbea întru nimic demnitatea de literat, dar i-o întărea, deoarece, prin ea, se simţea un străjer al literaturei cinstite şi demne.

Dar, după douăzeci de ani de îndeplinirea unei astfel de datorii, apărând, cum îmi spunea el, bugetul statului de risipă şi literatura noastră de toate inepţiile care cereau să fie cumpărate cu sutele de volume sau tipărite cu sprijinul şi sub auspiciile ministerului, a trebuit să se găsească un ministru de instrucţie — şi încă un om de litere — care să-i suprime locul pe motive aşa zise de economie şi acel ministru a fost profesorul Simion Mehedinţi din guvernul Marghiloman dela 1918.

Lumea va judeca fapta acestui fost ministru.

Şi pentruca să vedeţi cu câtă mândrie Vlahuţă a suportat această lovitură nedreaptă, citez un pasaj din scrisoarea lui dela 1 Noembrie 1918 ce mi-a adresat-o din Bucureşti, unde se întorsese din refugiul dela Iaşi:

„Frate Bujor. A fost scris, cum ziceai, să n'am locuinţă. Din toată aşezarea dela Dragosloveni distrusă de nemţi, nimic n'a mai rămas. Ş'apoi a mai venit şi altă devastare: după aproape douăzeci de ani de serviciu ca referendar la Casa Şcoalelor, m'am pomenit îndepărtat, aşa din sănin, de d-l ministru Mehedinţi. Felul cum mi-am împlinit datoria în toată vremea asta, apărând bugetul statului de risipă şi literatura ţării de toate inepţiile care cereau să fie tipărite cu sprijinul şi auspiciile ministerului, mă îndeamnă să cred că nu va rămâne definitivă marea nedreptate ce mi s'a făcut. Dintr'un sentiment de mândrie, uşor de înţăles, nu m'am plâns nimărui, oricât aş fi de strâmtorat; dar îţi mărturisesc sincer că mă doare pentru cei ce vor veni după noi; mă doare gândul amar că suferinţele şi jignirile noastre n'au făcut nici măcar atâta lucru, ca soarta unui scriitor cinstit şi demn să nu mai fie la discreţia unui Mehedinţi. N'aş vrea să închid ochii cu durerea că dacă ar mai veni „un Emi-

nescu, tot în casa de nebuni ar trebui să sfârşească [1]".

„Aici, suntem sub cloroform: de patru zile nu mai ştim nimic. Nemţii au plecat furioşi, ridiculi, detestaţi de toată lumea, huiduiţi de copii. Au devastat casele şi, în trecerea lor prin sate, au svântat tot ce-au mai găsit".

„Dar toate ni spune că suntem la sfârşitul îndurărilor noastre, şi o viaţă nouă stă să înceapă pentru noi şi pentru lumea întreagă".

* * *

Am desvăluit, acest episod din viaţa lui Vlahuţă ca să arăt, mai ales tineretului, o pildă strălucită de mândrie stăpânită şi de demnitate omenească, temelii solide în formarea caracterului.

Tot dintr'un sentiment de demnitate, îndestul de justificat, după cum veţi vedea, Vlahuţă a refuzat onoarea de a fi membru al Academiei române.

Când cei trei mari literaţi ai noştri, — Vlahuţă, Caragiale şi Delavrancea—erau în plină desvoltare a talentului lor, lumea se întreba mirată: cum se face că ei nu sunt încă membri ai Academiei. Se întreba, zic, mirată, fi-

---

1) *Regretatul I. G. Duca, succedând lui S. Mehedinţi la ministerul instrucţiei*, a reîntegrat pe Vlahuţă.

indcă nu ştiau că şi în sufletele nemuritorilor academicieni putea să existe aceleaşi patimi omeneşti ca şi în sufletele comunilor muritori. Dacă un titlu mai mult în viaţă dă omului o strălucire oarecare, de multeori această strălucire e numai aparentă. Că de multeori, sub aparenţele cele mai strălucite, se ascund sufletele cele mai întunecate de patimi.

In una din zile, Caragiale, Vlahuţă şi Delavrancea, ironizând cu verva lor obişnuită onorurile la care poate ajunge tot românul în ţara lui, veni vorba şi de Academie.

Delavrancea, cu firea lui expanzivă, zice: ia să vedem care din noi o să ajungă mai întâi la Academie! — Eu, continuă Delavrancea, socot că cel dintâiu care trebue să ajungă la Academie e Grecu; că el e mai îndrăcit decât noi. Grecu era Caragiale. Pe urmă, tu, Vlahuţă şi apoi eu.

Faptele s'au întâmplat însă cu totul altfel. Delavrancea a ajuns voios cel dintâiu la Academie; iar Vlahuţă, poftit cu sâcâieli, după cum veţi vedea, a refuzat. Cât despre Caragiale pe care Delavrancea îl proorocise cap de listă, nici vorbă n'a fost.

Desigur, Delavrancea merita — şi încă demult — să fie numit membru al Academiei. A trebuit însă să vie un concurs de împrejurări specifice ţării româneşti — împrejurări politice — ca să i se consacre acest merit. Delavrancea, intrând în partidul conservator, a

devenit ca prin minune, copilul alintat al atotputernicului Academician T. Maiorescu. Maiorescu a decretat atunci pe Delavrancea cel mai mare orator al ţării, cel mai mare literat şi demn de a intra în Academie. Până atunci, Delavrancea, ca şi Vlahuţă şi Caragiale, fusese ignorat. De ce? Pentrucă aceşti trei mari literaţi n'au voit să facă parte, la Bucureşti, din cenaclul literal al puternicului academician T. Maiorescu. Caragiale mai avea încă un adversar neîmpăcat în Academie, pe un alt puternic — pe D. A. Sturza — polul opus lui Caragiale ca concepţie în toate manifestările vieţii lor.

Dacă e adevărat că Vlahuţă, care trăia mai mult din munca lui de literat, a prezentat în mai multe rânduri operele lui pentru premiile Academiei, nu-i mai puţin adevărat că el le prezenta cu ostentaţie mai mult ca să arate Academiei că el există şi că nu va putea fi ignorat de ea, spunând tuturor fără sfială că singurul lucru bun pe care-l are Academia sunt premiile.

In 1888, Vlahuţă îşi prezinta volumul de poezii pentru unul din premiile Academiei. Academia îi refuză premiul.

Vlahuţă, atins în demnitatea lui, s'a resemnat, aşteptând momentul să dea Academiei lecţia meritată. Şi, în adevăr, momentul sosi.

Când Academia voi să repare stângăcia făcută faţă de el, numindu-l mai târziu mem-

bru al ei, Vlahuţă răspunse că nu primeşte această onoare şi că, dacă Academia ar fi consecventă cu aprecierile ei anterioare, ar trebui să ofere această onoare premiaţilor Academiei.

Ce exemplu mai frumos de demnitate omenească şi de literat!

Şi aşa s'a făcut că Vlahuţă n'a fost membru al Academiei române.

Cât despre Caragiale nici vorbă n'a fost.

Ei, dar ce are a face! Ţara întreagă ştie că şi Vlahuţă şi Caragiale, ca şi nefericitul lor prieten, genialul poet Eminescu, au trecut la nemurire fără ştampila Academiei române.

Cum spuseiu, lui Vlahuţă i s'au propus onoruri şi de palat.

Bătrânul rege Carol I, în dorinţa mare de a da prinţului moştenitor Carol o educaţie solidă aşa cum se cuvine unui prinţ care va fi chemat într'o zi să conducă o ţară, s'a gândit la Vlahuţă.

Vlahuţă îmi spunea atunci că regele Carol i-a propus să se ocupe de educaţia prinţului. Şi mi-a desfăşurat atunci şi mie, cu multă însufleţire, planul lui de educaţie menit să facă, cu adevărat, din prinţul moştenitor de atunci şi Regele de azi cetăţeanul cel mai mare din ţara lui prin virtuţile lui cetăţeneşti şi prin adânca înţălegere de oameni şi de lucruri.

Intreaga lui concepţie de educaţie a unui prinţ o baza — în prima linie — pe iubirea

adâncă şi curată ce trebue să aibă un viitor rege pentru poporul lui şi pe iubirea de adevăr şi de dreptate. Astfel de sentimente ar fi voit el să sădească în sufletul prinţului. In aceste sentimente, vedea el izvorul limpede şi nesecat al tuturor virtuţilor mari cetăţeneşti necesare unui rege.

Vlahuţă n'a putut însă să realizeze el acest plan.

Sentimentul unei mari răspunderi l'a împiedecat să primească propunerea ce-i mângâiase un moment sufletul. In adevăr, conştient de răspunderea mare ce trebuia să-şi ia, a pus condiţia ca, atât timp cât el se va ocupa de educaţia prinţului, răspunderea aceasta să şi-o ia el întreagă, fără a fi stingherită de influenţa altor educatori cari, cu voia sau fără voia lor, i-ar fi îngreuiat atingerea rezultatului frumos dorit de el. Se vede însă că nu s'a putut. Condiţia nu i s'a primit.

* * *

Cum am spus deja, nu voi face o critică a operilor literare ale lui Vlahuţă. Nu sunt specialist în materie de critică literară şi chiar dacă aş încerca o astfel de critică, arătând mai ales cum văd opera lui literară, n'ar fi locul ca, într'un articol de vechi amintiri de prietenie, să tratez un subiect aşa de întins.

Acel care a făcut critica cea mai bună şi

mai cuprinzătoare a operilor lui Vlahuţă ca şi ale lui Caragiale, Delavrancea şi Coşbuc e marele critic Dobrogeanu-Gherea care a trăit în cea mai strânsă legătură de prietenie cu toată pleiada aceasta strălucită de literaţi contimporani.

Cum spuneam dar, o critică a operilor literare ale lui Vlahuţă nu voi face.

Pentru mine ca şi pentru D-v., cari aţi citit, aţi simţit şi aţi meditat opera lui, singura mărturisire că ni-a înălţat sufletul şi mintea e cea mai bună critică.

Atât aş putea spune acum că opera lui Vlahuţă e tot aşa de complexă, tot aşa de variată şi de surprinzătoare ca şi manifestările vieţii omeneşti.

Totul, în opera lui, gravitează, în special, în jurul zbuciumului sufletesc.

Dar, cum spuseiu mai sus, ceeace face mai mult caracteristica operilor lui, e acea dragoste de oameni pe care nimeni altul n'a înălţat-o aşa de mult. A înălţat-o până la divin. Şi cum, în lumea asta mare, e şi poporul românesc din care el făcea parte şi din care facem parte cu toţii, nimeni altul, ca el, n'a arătat în accente mai puternice şi mai duioase această dragoste de poporul românesc.

Şi deaceea nu ştiu cum aş ruga mai bine pe cititori să-mi dee voe să citez două pagini din admirabila lui scriere intitulată *„România Pitorească“*, care a fost tradusă şi în limba

franceză de D-na Miller-Verghi. Paginele acestea, ca încheere a volumului, sunt o poezie întreagă de simţire şi de limbă românească. Decâteori mi le-a citit el cu glasul lui cald, tremurător şi plin de simţire pe care eu nu l-aş putea reaminti acum, aşa cum mi-a rămas întipărit în mintea şi sufletul meu.

După ce a isprăvit călătoria dela un capăt la celălalt al ţării, descriind frumuseţile peisajelor care l'au încântat, el închee:

„De-aici, din mijlocul capitalei zgomotoase, îmi întorc gândurile pe unde am umblat. Multe din locurile frumoase, pe care le-am văzut, îmi revin acum, învăluite în farmecul depărtării şi parcă mă dojenesc, unele că n'am spus destule, altele că n'am spus nimic de ele. Multe vor fi iarăşi pe care nu le-am văzut încă. Dar ceea-ce se ridică mai luminos şi mai sfânt în mijlocul amintirilor mele, podoaba cea mai aleasă şi mai mândră între podoabele ţării, este poporul românesc. In sufletu-i larg, nespus de duios, lămurit în focul atâtor suferinţi, am găsit izvorul curat al frumoaselor lui cântece şi tot înţălesul istoric al trainiciei şi stăruinţii noastre pe acest pământ. In marea lui putere de muncă, de luptă şi de răbdare, în mintea lui trează şi'n inima lui caldă, am găsit sprijinul speranţelor noastre şi deslegarea înaltei chemări a neamului no-

stru. Il urmăresc cu gândul de-a-lungul veacurilor, îl văd cu pieptul desvălit în zloată și'n bătălii, muncind ca să plătească dările țării, luptând ca să-și apere pământul, căzând și ridicându-se iar, murind în șes și renăscând în munți, pururea tânăr, pururea mândru cu toate nevoile ce au dat să-l răpună — și mă'ntreb: ce popor a avut pe lume o soartă mai aprigă și mai zbuciumată, ce neam de oameni a stat mai viteaz și mai întreg în fața atâtor dureri!"

„O lacrimă-i tremură'n glas și graiul lui „e suspin", zice Michelet, vorbind de poporul Român".

„Inadevăr, suferințele acestea au pus o blândeță divină pe figura țăranului nostru. Inima lui e plină de milă pentru cei nenorociți și limba lui e dulce și plină de mângâieri".

„Câtă gingășie e în cântecul cu care-și adorm țărancele copiii:

„Nani, nani, puișor"...

Și cu ce vorbe sfâșietoare, adânci, ca și durerea din care au izvorît, își petrec morții la groapă:

„Dragile mamei sprincene,
Cum o să fiți buruene!
Dragii mamei ochișori,
Cum o să vă faceți flori!"...

Intr'o ţară aşa de frumoasă, c'un trecut aşa de glorios, în mijlocul unui popor atât de deştept, cum să nu fie o adevărată religie iubirea de patrie şi cum să nu-ţi ridici fruntea, ca falnicii strămoşi de-odinioară, mândru că poţi spune: „Sunt Român!"

* * *

Prilejul e bun să destăinuesc acum câţeva fapte mai demne de reţinut din viaţa lui aşa cum mi-au rămas întipărite în mintea şi sufletul meu.

Copilăria şi-a făcut-o în satul lui natal — în satul Pleşăşti — de lângă Bârlad şi, în oraşul Bărlad.

A crescut în nevoi, cum cresc toţi copiii oamenilor nevoiaşi.

In şcoalele primare şi'n cursul inferior de liceu a stat, în mahalaua Cotu-Negru, la o mătuşă a lui — Fiţa Smaranda — de care el ne vorbeşte în una din nuvelele lui.

Fiţa Smaranda aceasta îl cam neglija, îmi spunea el. Câteodată ea lipsea zile întregi deacasă, ducându-se în vizite pe la prietenele ei; iar el, copilul plăpând, rămânea singur-singurel acasă, nevoit să-şi aducă apă dela fântână şi să-şi prepare singur mâncarea care, dealtfel, consista numai din mămăliguţă cu brânză sau cu măsline. Şi cu câtă grijă, îmi

spunea el, că mânca mai ales măslinele care-i plăceau. Muşca de două ori dintr'o măslină cât de mică de teamă să nu i-se isprăvească prea repede udătura.

In cursul superior de liceu, a fost mai bine îngrijit în pensionatul de pe vremuri al profesorului Pagano unde a avut posibilitatea să citească şi alte cărţi afară de manualele didactice.

In jurul lui, ne grupasem câţiva prietini cari, încă din cursul inferior, ne simţeam mai apropiaţi sufleteşte. Intre noi, regretatul Nicu Cantuniari, fost profesor la liceul din Craiova, era spiritul viu şi fin care ne înveselea cu glumele lui.

Pe vremea aceea, elevii liceului din Bârlad, cel puţin acei cari eram în apropierea lui Vlahuţă nu cunoşteam alte distracţii decât cititul cărţilor care ne cădeau în mână în afară de cele de şcoală şi plimbările pe aleele retrase din grădina publică sau pe dealul Ţugueţii din coasta oraşului.

Cu câtă nerăbdare aşteptam ultimul număr din „Convorbiri literare" cu poeziile lui Eminescu. Când eram în clasa a patra de liceu, stăteam împreună în gazdă la mătuşa mea, Maria Semilache, în strada gării.

Mi-a rămas şi azi întipărită în minte, ca un vis plăcut, noaptea acea când am citit împreună, pentru prima oară, pe „Sărmanul Dionis" de Eminescu, noapte pe care a amin-

tit-o şi el în una din „Filele rupte" din volumul „Din goana vieţii".

In clasă, prietenii din grupul nostru se ţineau totdeauna printre elevii buni. Vlahuţă nu râvnea niciodată la premiul întâiu cu cunună. El învăţa atât cât îi trebuia să treacă corect dintr'o clasă într'alta. Din partea ştiinţifică, îi plăceau ştiinţele naturale; din partea literară îi plăceau, în special, filosofia şi studiul limbelor. Decând era încă în clasa a cincea, vorbea corect şi cu foarte mare uşurinţă limbele italiană şi franceză. Se distingea, în mod excepţional, la limba latină. Autorul lui favorit era Horaţiu de care era nedespărţit. Pe vremea aceea, Horaţiu se preda în ultima clasă de liceu — în clasa a şaptea. El însă îl cunoştea şi-l traducea curent decând era în clasa a cincea. Când era în această clasă, elevii dintr'a şaptea veneau la el să le facă traducerea din Horaţiu.

In clasa a cincea şi a şasea, începuse a scrie mici schiţe literare pe care ni le citea cu vocea lui caldă şi sonoră. Tot atunci, o satiră în versuri la adresa profesorilor făcea deliciul elevilor din cursul superior. De această satiră au făcut mult haz toţi profesorii, afară de rigidul Ion Popescu care era cel mai vizat şi care i-a făcut aspre observaţii.

Şi aci, ţin, să arăt geneza unei poezii din cele mai frumoase ale lui „Dormi iubit-o,

dormi în pace"... pe care Vlahuţă a scris-o când era pe punctul de a isprăvi liceul.

Dacă-mi aduc bine aminte, cu un an înainte, murise în Bârlad o tânără domnişoară de o frumuseţe rară — fiica unei călugăriţe, duduia Lenţa, cum îi ziceam noi, licienii. Moartea aceea impresionase adânc tot oraşul şi mai adânc încă cercul nostru de prietin liceeni care o adora ca pe-o zână din poveşti. Şi noi, prietenii din cerc, eram mândri că acea zână surâsese chiemător unuia din cercul nostru, frumosului, spiritualului şi chiar elegantului Nicu Cantuniari.

Desigur, Vlahuţă a fost puternic impresionat de această moarte şi nu-i exclusă posibilitatea ca zbuciumul lui sufletesc să fi găsit ecoul acela puternic în poezia lui „Dormi iubito, dormi în pace"...

Era într'o seară frumoasă de Iunie, când mă pomenesc cu Vlahuţă intrând tăcut în odăiţa mea. Stăteam şi atunci tot la mătuşa mea în aceiaşi odăiţă, însă singur acum.

Intrând, îmi spune: astă seară dorm la tine. Dealtfel, lucrul acesta se întâmpla oridecâteori el voia să se sustragă zgomotului din pensionul unde stătea acum.

Cum a intrat, s'a întins tăcut pe pat scoţând din buzunar un caeţel de note şi o bucăţică de creion de care era nedespărţit. Eu îmi preparam lecţiile pe adouazi.

Indată ce a văzut că am isprăvit de citit şi că mă gătesc de culcare, el mi-a luat locul la măsuţa de lucru, continuând să scrie în caeţelul lui.

Ca de obiceiu, eu am adormit repede. Sportul gimnasticei cu care mă îndeletniceam în orele mele libere mă predispunea tare la somn.

Să fi fost un ceas sau două, după ce am adormit, nu ştiu. Mi-aduc aminte însă că mă pomenesc cu o scutură tură în somn. El mă clătina de umeri să mă trezească, spunându-mi: ascultă să-ţi citesc ceva!

M'am sculat în capul oaselor, somnoros, cu capul plecat înainte cu bărbia căzută pe piept și cu ochii aproape închişi. Ascultam:

„Dormi iubito, dormi în pace. N'am venit
[să-ți tulbur somnul“
„Nici să plâng“...

Și-am căzut iar cu capul pe pernă.

Manevră asta s'a repetat de mai multe ori în noaptea aceea, aproape păn'n ziuă, când poezia era terminată.

In ziuă, a aţipit şi el puţin, întins pe celălalt pat în care dormea el, când stăteam împreună. Și când lumina zilei a umplut complect odăiţa noastră, s'a spălat puţin pe ochi și s'a furișat din casă, aproape fără să-l simt.

Nu l'am mai văzut decât adouazi înspre sară.

Unde-ai fost? l-am întrebat. Că nu te-am mai văzut de ieri.

Mi-a spus că a stat toată ziua în grădina publică ca să-şi corecteze poezia.

Noi, liceenii, pe vremea aceea eram tare îndrăgostiţi de grădina publică. Infiinţată de domnitorul Mihai Sturza, e, desigur, grădina cea mai frumoasă din oraşele din Moldova. Câteva zile mai târziu, mi-a citit-o aproape toată. Versurile din urmă mai rămăsese să fie corectate.

Viaţa noastră, mai ales din ultimele două clase de liceu, era îmbibată de un romantism feciorelnic datorit lecturilor de poezii şi de romane ce-mi cădeau în mână.

Aşa, afară de poeziile și diferitele alte bucăţi literare ce citeam în „Convorbiri literare", Vlahuţă mai citea poeziile lui Hugo Foscolo, Dante, Carducci, Silvio Pellico din biblioteca profesorului de limbă italiană, Pagano, iar eu mai citeam romanele lui Alexandru Dumas, tatăl, traduse în româneşte pe vremea aceea: *Contele de Monte-Cristo, Cei trei Muşchetari*, apoi *Mizerabilii* de Victor Hugo, *Werther, Hermann* şi *Dorothea* de Goethe, *Eugenie Grandet* de Balzac și minunăţiile lui Jules Verne, ca *Inconjurul lumei în 80 de zile* și altele.

Citirea acestor romane o datoram mătuşei mele, Maria Semilache, care era o cititoare pasionată și tot aşa de pasionată și de jocurile de cărţi, în special de preferanţ.

Când eram în cursul superior, noi citisem într'o revistă italienească din biblioteca pro-

fesorului Pagano în pensionatul căruia stătea Vlahuţă că la Florenţa există o Academie faimoasă — *Academia della Crusco* — o societate literară foarte veche.

Ne intrase în minte ideea să facem tot posibilul să ne ducem şi noi acolo, să învăţăm, să ne distingem şi să rămânem acolo toată viaţa, ca lectori.

Ideea aceasta ne-a frământat aşa de mult şi o discutam des cu atâta aprindere încât parcă vedeam cu ochii cum să realizează planurile noastre, mai ales când Vlahuţă îmi spune într'o zi, cu o bucurie nespusă, că o să avem şi banii de voiaj pân'la Florenţa.

In adevăr, sora lui mai mare, Eliza, măritată de tânără cu Străjescu, fascinată şi ea de frumuseţile ce-i descrisese Vlahuţă despre Florenţa, frumuseţi citite de noi în revista acea italienească, încântată şi încrezătoare şi în succesele noastre viitoare, dacă ne vom duce acolo, îi promisese câţiva galbeni pentru voiaj.

Astfel asiguraţi, săptămâni întregi am trăit ca într'un vis.

Vlahuţă făcuse chiar şi poezia acestui vis:

„Bujor şi Vlahuţă se duc la Florenţa
Cu dânşii vor merge şi Nicu cu Lenţa".

Nicu era Cantuniare, iar Lenţa era duduia Lenţa, zâna noastră din poveşti de care am vorbit mai sus.

Dacă Străjescu s'ar fi potrivit rugăminţilor soţiei lui, Eliza şi rugămintelor lui Vlahuţă, noi ne-am fi dus, desigur, la Florenţa.

Cât şi cum am fi putut sta acolo, nu ne-am întrebat niciodată.

Desigur, Străjescu, văzând avântul nostru copilăresc, a căutat să-l convingă pe Vlahuţă că e greu de trăit în ţări străine, fără bani mulţi de cheltuială.

Ş'apoi acum nici n'am bani să vă dau, încheiă el hotărît.

Cuvintele acestea din urmă au tăiat aripele avântului nostru.

* * *

Pe la finele lunei Iunie, toţi prietenii eram în mare fierbere cu prepararea examenelor de fine de an.

După ce a isprăvit liceul, Vlahuţă s'a dus în Bucureşti nu atâta cu gândul să urmeze cursurile universitare, cât mai mult să vadă pe Eminescu pe care-l avea în suflet şi'n mintea lui ca pe-o icoană sfântă.

Peste doi ani, — eu fiind cu doi ani în urma lui — ne-am întâlnit în Bucureşti. Mi se plângea că tare-i năcăjit; deoarece în pensionatul Velescu de pe vremuri, unde era meditator, n'are linişte sufletească ca să poată citi în voe şi răgazul să poată urma unele cursuri dela facultatea de litere, unde se înscrisese. Imi vorbea însă cu atâta însufleţire

de Eminescu pe care-l cunoscuse şi cu care legase prietenie că parcă se transformase.

Eu am plecat în străinătate pentru studii; iar la întoarcere, în 1891, l'am găsit gospodărit și cu două fetițe mici de tot, ca doi îngeraşi.

Prin el, am cunoscut atunci pe cei doi prietini ai lui şi tovarăşi de luptă literară, pe Caragiale şi Delavrancea şi puţin mai târziu şi pe intimul şi devotatul lui prieten, ca frate, pe Christu Grecescu, fost preşedinte al Inaltei Curţi de Compturi cu care un timp a și locuit împreună.

In cenaclul restrâns de prieteni dela Vlahuţă (Caragiale, Delavrancea, D-rul A. Urechia, fraţii D-ri Raul și Jubi Dona, poeţii Artur Stavri şi St. Iosif, D-rul Gâlcă, etc., prietenul Grecescu aducea în discuţii mai totdeauna nota ironică, când era vorba de glume sau nota plină de bun simţ şi înţelepciune, când era vorba de dat un sfat serios, dispoziţii fericite pe care le conservă şi azi cu aceeaşi vioiciune. Deaceea toţi îl iubeam şi-l apreciam ca pe cel mai preţios prieten.

Mai rar, mai ales când nu era lume multă la Vlahuţă, venea şi pictorul Grigorescu pentru care Vlahuţă avea un adevărat cult.

* * *

Ar fi să ies prea mult din cadrul acestor amintiri, arătând tot farmecul prieteniei noa-

stre care, şi dela întoarcerea mea din străinătate, n'a fost întrerupt decât prin moartea lui zdrobitoare.

Totuşi cred interesant să povestesc câteva momente din manifestările sufletului lui zbuciumat.

De multe ori când ne întâlneam şi stăteam ceasuri întregi de vorbă, ne aminteam și de oraşul copilăriei noastre — de Bârlad. Și totdeauna parcă ne aminteam ca de un vis de mult trăit.

Pân'ntr'o zi ne-am zis: dacă ne-am duce să ne revedem locurile acele pe unde am copilărit și să revedem aidoma visul acela frumos care ne-a fermecat deatâtea ori somnul, decând am părăsit acele locuri.

Se vede că dorul de locurile acelea a fost mai puternic la el; deoarece într'o zi din luna Iunie a anului 1905 mă pomenesc cu o cartă poștală adresată la Iași în care îmi scrie scurt de tot: „Duminică dimineaţă, sosesc la Iaşi. Stăm o zi împreună la Iaşi şi a doua zi, plecăm la Bârlad. Să fii gata negreşit".

Un fior plăcut de nerăbdare m'a cuprins la citirea acestei cărţi poştale.

Toată duminica acea ne-am plimbat în împrejurimele Iaşului, tăcuţi ca în aşteptarea unui eveniment însemnat.

A doua zi, la ora opt dimineaţa, am fost în trenul spre Bârlad, unde am sosit cam pe la amează. Cum ne-am dat jos din tren,

am luat-o repede pe jos, ca nişte fugari, lacomi să vedem cât mai multe locuri şi cât mai puţini oameni. Am trecut prin faţa căsuţei din strada gărei, unde am stat împreună aproape doi ani şi unde am simţit primii fiori de plăcerea cititului. Căsuţa ni s'a părut aşa de mică de cum o ştiam şi de cum ni se arătase din când în când în vis, că parcă intrase în pământ. Ne-a impresionat însă şi în mod lugubru văzând în ogrăgioara ei din faţă nişte pompe funebre; probabil ale antreprenorului care locuia atunci acolo.

Intr'un suflet, am alergat apoi înspre mahalaua Cotu-Negru să vedem căsuţa unde a stat el la Fiţa Smaranda, când era mic.

Ajunşi acolo, ne-am oprit în faţa căsuţei, cuprinşi parcă de o sfială neînţeleasă. Ochii îi lăcrămau de o bucurie nespus de melancolică. Intrând tiptil pe portiţa din faţa căsuţii, se aşeză la gard cu faţa'nspre drum.

— Vezi tu, îmi spune cu glasul înecat, aici, la gardul acesta, stăteam ceasuri întregi şi priveam în stradă, când Fiţa Smaranda mă lăsa toată ziua singur acasă. Asta era singura mea distracţie. Şi curios, gardul acesta parcă era mai mare atunci.

— Nu ştiu dacă gardul acesta era mai mare atunci, îi spuneam eu, glumind. Ceea-ce însă e sigur, e că tu ai mai crescut de-atunci.

— Cine o mai fi stând oare acum în căsuţa asta? se întreba el[1]).

S'a întrebat, fără a mai încerca să afle.

Deacolo, am plecat înspre Ţugueta, colina din apropiere, pe unde hoinăream, când eram mici.

Din vârful Ţuguetii, ni se desfăşurau asupra oraşului şi a şesului întins din faţă aceleaşi privelişti încântătoare pe care le cunoşteam de demult.

Ne-am coborît înspre grădina publică, unde Vlahuţă şi-a recunoscut, în grădinarul de acolo — Rareş — un vechiu prietin de şcoală. Ne-am plimbat cu el în toate părţile grădinii să le revedem. Ni-a dat flori care mai de care mai frumoase şi ne-a pus în curent cu schimbările oamenilor şi a lucrurilor din oraşul nostru drag.

Toată după ameaza zilei acelea, am petrecut-o hoinărind prin locurile şi cotiturile străzilor care, din copilărie, ne rămăsese mai mult întipărite în minte.

Inviorați, parcă reîntineriţi, de atâtea senzaţii plăcute, primite în cursul zilei, ne-am culcat de vreme la hotel în seara zilei acelea, cu gândul ca a doua zi să ne ducem în satul unde, pentru prima oară, el a văzut lumina

---

1) *Din iniţiativa tinerilor literaţi din Bârlad în frunte cu poetul Tutoveanu, admiratori ai lui Vlahuţă, căsuţa aceasta e aranjată azi, în amintirea poetului, cu numele de Casa de cetire „Alexandru Vlahuţă".*

zilei şi unde şi-a trecut primii ani ai copilăriei — în satul Plesăşti.

A doua zi, de dimineaţă se anunţa o zi frumoasă.

După ce am hoinărit iar toată dimineaţa prin locuri cunoscute, şi după ce ni-am făcut provizii pentru un dejun, ne-am îndreptat, pe la ora douăsprezece într'o trăsură spre satul Pleşăşti în apropiere de Bârlad, ceva mai spre nord de grădina publică.

Când trăsura s'a oprit la marginea satului, un sat mic şi trist, Vlahuţă a sărit din trăsură, îndreptându-se grăbit şi tăcut spre locul unde ştia că i-a fost casa părintească.

Din toată gospodăria părintească, nu mai rămăsese decât câţiva pomi chirciţi şi îmbătrâniţi. Deabia se mai cunoştea locul unde fusăse casa, după nişte moloz acoperit de buruene.

Nu voi uita niciodată expresia de întristare adâncă ce am surprins, în momentul acela, pe faţa lui adânc brăzdată. Influenţat de întristarea lui, stăteam şi eu tăcut ca în faţa unui mormânt acoperit de buruene.

După vre-o două momente de tăcere adâncă şi de contemplare pierdută, întoarse repede capul spre mine şi, făcând cu mâna şi cu capul un gest brusc înspre dealul din dreapta noastră, îmi spune grăbit: hai la râpa cu perji să dejunăm acolo.

De câte ori, când ne aminteam de copilăria noastră, îmi vorbea el de râpa cu perji. Aci era locul lui favorit de joacă; aci se ascundea când cei de-acasă îl dojeneau câteodată.

Râpa aceasta cu perji e o mică afundătură, ca o covată uriaşă, în coasta satului dinspre răsărit. Această afundătură, încovorată de iarbă şi străjuită de câţiva perji, pare un cuib numai bun de joacă pentru copiii mici.

Iată-ne dar la râpa cu perji, aşezaţi pe iarbă la umbra rară a perjilor şi cu merindele întinse pe iarbă înaintea noastră.

— Cât ai aşteptat tu momentul acesta îi spuneam eu!

— Nu-i aşa că-i frumos aici? îmi spunea el.

Totul îmi părea şi mie frumos în momentul acela, când îl priveam aşa de schimbat de cum îl văzusem, cu un moment înainte, în sat. Tot chipul i se înseninase aşa de tare acum, că parcă-l vedeam copilul de altă dată.

Două pete de roşaţă la umerii obrajilor lui, doi ochi strălucitori şi surâzători şi un glas şăgalnic de copil alintat, m'au făcut să strig şi eu ca un copil: Ce frumosu-i aici!

Cu gesturile şi expresia caracteristică ale lui care ştia să preţuiască gustările fine, savura aci o tartină de icre negre, aci un picioruş de puiu, gustările lui favorite şi mereu povestindu-mi cu o vervă scânteetoare despre tot ce fantezia lui bogată îi da prilej de vorbă.

Când ne întoarcem un moment privirea înspre vârful dealului ca să-mi arăte că râpa lui cu perje nu-i aşa de mică, ci se întinde hătdeparte, zărim un moşneag trecut de optzeci de ani înalt vânjos care se lăsa în vale înspre noi.

Il priveam mereu cum se apropie. Trecând pe lângă noi, se opreşte un moment privindu-ne mirat. Chipurile noastre vesele l'au îndemnat să se apropie tot mai mult de noi cu o faţă tot aşa de veselă şi de surâzătoare.

— Bună ziua, moşule, îi zice Vlahuţă.

— Cu bine, răspunde el. Da ce căutaţi peaici? ne întreabă el cu mult drag.

— Apoi, ce să căutăm. Ia am venit şi noi să ni mai videm locurile de pe-aici, răspunse Vlahuţă.

— Aşa!? Poate sânteţi de pe-aici?

— Apoi, cam de pe-aici, ia din satu ista, răspunse Vlahuţă, arătând cu mâna înspre satu din vale.

Se făcu un moment tăcere. Moşneagu se apropie din ce'n ce mai mult de Vlahuţă îndoindu-se spre el ca să-l vadă mai bine şi când fu aproape de tot de el, ridică mânele în sus, strigând deodată:

— Doamne!, ce minune să fie asta!? N'ai fi d-ta cumva cuconu Alecuţu a lui cuconu Neculai?

— Apoi, tocmai eu, răspunde Vlahuţă adânc mişcat.

— Iaca, la minunea asta nu m'am aşteptat, zicea moşneagu. Că eu vă ştiu decând eraţi micuţ de tot. Eram de ograda dv. Eu vă purtam în braţe; şi eu vă aduceam de pe râpă, când fugeaţi de-acasă. Mare minune!, repeta moşneagul, privind cu nesaţ pe Vlahuţă.

— Am venit, moşule, să-mi mai văd satul. Şi văd că n'a mai rămas nimic din gospodăria noastră.

— Da, s'o năruit tot, zicea şi moşneagul, clătinând din cap. Da d-voastră unde staţi acu?

— Eu stau la Bucureşti şi prietenul meu, pe care-l vezi, stă la Iaşi.

— Bine, zice el. Da sunteţi însuraţi?

— Suntem însuraţi.

— Da copchii aveţi?

— Eu am două fetiţe, răspunde Vlahuţă.

— Şi eu am gospodărit mai acum câţiva ani doi flăcăi. Le-am făcut casă. Că de!, la noi ţăranii, cel dintâiu lucru-i să ai lăcuinţă.

— Aşa-i, moşule, răspundem noi.

— Da d-voastră aveţi lăcuinţă?

Vlahuţă, uitându-se într'o parte, cam jenat, răspunse cu gura pe jumătate: da, avem locuinţă.

N'a spus însă adevărat. Nici eu nici el n'aveam locuinţă. I-a fost ruşine lui Vlahuţă să spună că n'avem locuinţă. Pentru ţăran, cel care n'are locuinţă, e un fel de om fără căpătâiu.

— Dacă vrai să ni faci plăcere, moşule, ia stai colea lângă noi, zice Vlahuţă, să mânânci o bucăţică înpreună cu noi.

S'a aşezat voios moşneagul. Şi mai sfios la mâncare, mai bucuros la băutură, i-a povestit lui Vlahuţă multe întâmplări din satul lui.

Când ne sculam ca să plecăm, moşneagul ne roagă să mergem şi pe la el să-i vedem gospodăria şi să-i cunoaştem baba.

Ne-am lăsat în vale, în sat. I-am vizitat gospodăria, iar baba lui, de bucurie, voia să ni dea o găină în dar.

Inspre sară, am plecat din sat. Cum ne-am suit în trăsură, Vlahuţă se întoarce repede către mine şi-mi zice jumătate glumind, jumătate cu oarecare durere:

— Ai văzut ce-am păţit? Ni-a crăpat obrazul de ruşine, când am minţit, spunând moşneagului că avem lăcuinţă. Chipurile, tu profesor Universitar, şi n'ai lăcuinţă. Ei, să ştii că, de-acu înainte, eu am să-mi fac lăcuinţă, orice ar fi!... Da, am să-mi fac lăcuinţă! Şi să-ţi faci şi tu lăcuinţă!

— O să-mi fac şi eu, lăcuinţă, spuneam glumind.

Pe peronul gării din Bârlad, ne-am despărţit înviorați de atâtea senzaţii plăcute ce ni-au biciuit întreaga fiinţă în cursul ultimelor două zile; el plecând spre Bucureşti, eu aşteptând trenul de Iaşi. Şi când s'a suit în

tren, în semn de adio, mi-a strigat dela fereastra vagonului: Să ştii, am să-mi fac lăcuinţă!

* * *

Desigur, gândul de a-şi face o locuinţă l-a muncit mult, deoarece puţin timp după plecarea noastră din Bărlad, aflu că şi-a pus un picior la via socrului lui, Ştefan Gălcă, din Dragosloveni, judeţul Râmnicul-Sărat cu gândul hotărît de a-şi face acolo o locuinţă definitivă.

Viaţa Bucureştiului începuse să-l obosească. Simţea nevoia unei aşezări mai liniştită, la ţară, ca să poată lucra mai în voe şi mai ales să se poată ocupa şi de viaţa ţăranului nostru, arătându-i astfel şi prin fapte dragostea şi mila nemărginită ce-i arătase, aşa de puternic, prin scrierile sale.

Inadevăr, din scrisoarea cu data din 11 Aprilie 1906, ce mi-a adresat din Dragosloveni, se vede cât era de muncit de gândul de a face ceva pentru ţăranul nostru ca să-l readucă la o viaţă mai bună.

Iată pasajul din această scrisoare referitor la gândul ce-l muncea:

> „Frate Bujorică, te-am tot aşteptat de sărbători. Tare aş vra să te văd şi să mai stăm de vorbă, că multe mai sunt de spus".

„Că vreau să vorbim pe larg şi de ce se face şi de ce ar fi de făcut şi de ce se poate face pentru bietul nostru popor“:

„Eu am văzut aici, în mic, cum se usucă şi moare o bucăţică din neamul acesta vânjos, care a răzbit prin atâtea nevoi. Am fost la scrânciob a doua zi de Paşti. Flăcăii chirciţi la trup şi galbeni la faţă, îmbrăcaţi nemţeşte cu guler nalt şi cu cravată; fetele'n rochii de oraş cu pălărie şi cu mănuşi, scârbos de sulemenite, zicând bonjur în loc de Christos a înviat, jucând vals, şi „pas des patineurs“ şi spunând merci „cavalerului“ care face graţii când o „pofteşte“ la „danţ“. Hora nu se mai joacă prin părţile acestea“.

„Au fost podgoreni cuprinşi, trăiţi în belşug. Filoxera li-a mâncat viile. Ş'acum îi vezi, săracii, cum se usucă de pe picioare, mâncaţi şi ei de lene, de fudulie şi de toate ticăloşiile acestei spoeli de civilizaţie în care ne-am învălit ca ţiganul în plasă“.

„Imi propun să stau vr'o câţiva ani de capul lor să văd: n'oi putea să-i readuc la viaţă? Ştiu c'am să am de furcă. Dar am în nevasta mea un admirabil tovarăş. Ea-şi ia pe seama ei vindecarea sexului ei“.

Un eveniment dezastros pentru întreaga ţară nu i-a dat răgaz să-şi îndeplinească în linişte planul lui de muncă.

A suflat, după cum ştiţi, asupra ţării întregi, vântul acela urît al răscoalelor ţărăneşti din 1907. Şi vântul acesta s'a abătut şi asupra satului Dragosloveni.

Oamenii din alte sate au năvălit şi'n satul lui şi au devastat şi casa socrului lui unde şedea şi el; că iată ce-mi scrie grăbit într'o carte poştală cu data de 15 Aprilie 1907:

„Frate Bujor, scrisorile noastre s'au încrucişat şi totuşi una alteia îşi răspund. Ciudat!“...

„Toată gospodăria dela Dragosloveni a fost vandalizată. Părinţii, bieţii, au rămas, la vârsta de 60 de ani, după o muncă aşa de cinstită şi de folositoare pentru alţii, fără o pernă de pus sub cap. Deabia au scăpat cu ce aveau pe ei. Oameni aşa de buni! Ţi se rupe inima când îi vezi“.

„Cât adevăr şi ce trist adevăr în vorbele dela sfârşitul scrisorii tale: „Nu ni-a fost dat, se vede, să avem şi noi lăcuinţă!“

Şi ca să vedem, cu câtă resemnare şi cu câtă înălţare sufletească a primit această durere, citez şi scrisoarea aceasta trimisă din Constanţa:

Iubite frate Bujor,

„Iţi scriu din Constanţa unde am venit aşa în plimbare pentru vr'o două zile“.

„A fost un an rău pentru noi anul acesta“.

„Am fost bolnavi; cuibul dela Dragosloveni ni l-au stricat. Bieţii oameni, oare vor şti ei vr'o dată ce au stricat? Apoi a mai venit şi furia economiilor bugetare care a fost pentru noi o a doua devastare“.

„Când mă gândesc să fac iar gazetărie m'apucă groaza şi cu toate astea n'am încotro“.

„Ce rău că n'avem o revistă literară bogată să poată plăti acolo vr'o 50 lei pentr'o poezie, vr'o 150 lei pentr'o nuvelă!“

„Cu cât sunt mai la preţ înjurăturile şi trivialităţile decât cea mai bună şi mai cinstită literatură! Aceeaşi spoială, aceaşi minciună, aceaşi ticăloşie pretutindenea. Doar că la ţară poartă căciulă şi opincă (pe unde mai poartă) — iar la oraş, joben şi ghete de lac“.

„De patruzeci de ani ne gargarisim cu vorbe; iar Expoziţia cu palatele ei de mucava a fost încoronarea şi cel mai minunat simbol al „Civilizaţiei“ şi „Uimitoarelor progrese“ pe care le proclamăm în toate discursurile şi la toate banchetele... O, banchetele. Mult am mai benchetuit noi, Doamne!“

„Oare ne vom deştepta de data asta? Nu prea văd semne“.

* * *

După ce a trecut visul acela urît al răscoalelor dela 1907, el şi cu toţi ai lui s'au pus din nou pe muncă să-şi refacă cuibul distrus, ca furnicele care-şi reclădesc muşuroiul împrăştiat.

Desigur, hotărîrea luată în urma ruşinei păţite, când a spus moşneagului din satul lui că are lăcuinţă, fără să aibă, l'a frământat mereu; deoarece, după dezastrul dela 1907, s'a pus pe muncă, clădindu-şi definitiv un cuib drăguţ pe locul dăruit în via socrului său, Ştefan Gâlcă, un bătrân de o inteligenţă sclipitoare şi care avea pentru Vlahuţă o dragoste şi o admiraţie nemărginită. Şi aşa s'a făcut că, în anul 1910, Vlahuţă s'a mutat cu totul din Bucureşti în cuibul lui dela Dragosloveni, fericit că are, în fine, şi el „lăcuinţă".

Şi aci, ca şi mai înainte, când era în Bucureşti, casa lui era larg deschisă tuturor prietenilor. El şi devotata lui soţie se simţeau cei mai fericiţi, văzându-se şi aici încunjuraţi de copiii şi de prietenii lor cari veneau des să-i viziteze.

Caragiale şi Delavrancea stăteau acolo câteodată zile întregi într'o intimitate prietinească, cum numai ei ştiau s'o preţuiască. Şi ar fi o pagină din cele mai frumoase din viaţa acestor trei prietini dacă s'ar arăta cât spirit şi câtă vervă s'au cheltuit în cuibul dela Dragosloveni în puţinul timp cât i-a fost dat să existe.

Se vede că nu i-a fost dat lui Vlahuţă să aibă „lăcuinţă", căci, după şapte ani dela aşezarea lui la Dragosloveni, vine năvălirea duşmanului cotropitor — năvălirea nemţilor — care a trecut ca un puhoiu şi peste cuibul lui, distrugându-l; iar din ruina lui făcând grajd pentru cai.

Cât a suferit iubitul nostru Vlahuţă de urgia zdrobitoare a invaziei nemţeşti, n'aş putea să arăt acum cât ar trebui să arăt.

Atât aş spune acum, că cea-ce l-au zdrobit mai mult n'au fost atâta durerile şi suferinţele lui, cât laşitatea şi ticăloşia, mai ales a acelora cari, în timpul refugiului aceluia groaznic, căutau să se salveze pe ei şi bunurile lor, trecând peste trupurile celor mulţi şi fără apărare.

Cu câtă groază şi scârbă îmi povestea el de trenurile acelea care treceau prin gara Gugeşti din faţa Dragoslovenilor, pline de puternicii zilei şi de rudele lor care îşi salvau până şi oalele cu flori în dauna soldaţilor răniţi pe care el îi vedea cu durere înghesuiţi în faţa gării Gugeşti, aşteptând în zădar un tren care să-i transporte la vre-un spital.

Şi ce vedenie urîtă i-a fost dat să zărească într'un automobil care fugea în goana întregii lui iuţeli pe şoseaua mare din faţa căsuţei lui dela Dragosloveni. In automobilul acela luxos, a zărit, ca o vedenie fantastică, silueta unei femei elegante cu voalul fâlfâind în vânt, în-

cunjurată de un morman de cutii de pălării cât roata carului; iar lângă șofeur un câne mare de rasă cu limba spânzurată în bătaia vântului.

Bubuitul groaznic al tunurilor dușmane se apropia din ce'n ce mai mult de Dragosloveni.

Trebuia, în fine, să plece și el.

Scârbit pân'n adâncul sufletului de tot ce văzuse, n'a voit, cu toate insistențile copiilor și prietinilor lui să plece altfel decât într'un car cu boi, acoperit de coviltir și dus de funie de un băețaș. Și așa, carul înotând prin glod printre convoiurile de bejănari nenorociți—copii, femei și moșnegi, istoviți de foame, de oboseală și de groază — a ajuns, însoțit numai de tovarășa lui devotată, doamna Vlahuță, în Focșani, de-acolo în Tecuci și, în fine, în Bârlad orașul drag al copilăriei lui, unde a poposit mai multă vreme printre prietenii cari l-au îmbrățișat cu toată dragostea.

Ca un protest în contra lașității și ticăloșiilor din acele momente, amândoi au preferat să împărtășească suferințele răniților cari zăceau prin gări, așteptând vr'un tren de salvare și suferințele nenorociților refugiați cari, sleiți de putere, înotau în neștire prin noroiul drumurilor fără sfârșit.

Doamna Vlahuță a arătat, în acel exod dureros, un curaj neobișnuit femeilor care l-a

făcut pe Vlahuţă să înfrunte şi mai bine toate greutăţile unui drum aşa de istovitor.

Ajunşi aci, în Bârlad, sleiţi de putere fizică, tari însă, ca totdeauna, în puterea lor sufletească, nu se dau învinşi. Şi aci, îşi fac planuri noui de muncă, de o muncă dictată de împrejurările grele ale momentului — planuri de îngrijirea orfanilor de războiu.

In adevăr, iată ce-mi scrie el atunci de aci, din Bârlad, în această privinţă, la 3 Octombrie 1917:

Frate Bujor,

„In orfanii de azi, noi vedem nu numai nişte nenorociţi pe cari trebue să-i ajutăm, ci *preţioase elemente de refacere ale neamului românesc care nu mai pot trăi cu sufletul bolnav de până acum*".

„Pentru aceasta, ne-am hotărît să ne devotăm cu totul şi pentru restul zilelor noastre, copiilor pe cari-i vom avea în grija noastră".

„Tot timpul, toate gândurile, toate mijloacele de care vom dispune de azi înainte să fie ale lor".

„După războiu, casa noastră din Dragosloveni să fie transformată în azil: fiecare copil să fie îndreptat spre munca care-l îndeamnă însuşirile lui şi, cultivând în el *dragostea de adevăr,* să dăm fiecă-

ruia un scop în viaţă. Ni-am lua 100—150 de copii, cu însărcinarea de a face din ei *oameni,* în cel mai 'nalt înţăles al cuvântului. Unde am începe lucrul nostru acum, la Agapia, sau aiurea, ni este absolut indiferent".

„Vom veni la Iaşi în cursul acestei luni şi vom vorbi pe larg".

* * *

Cu toate durerile suferite, el a găsit prilejul, cât a stat în Bârlad, să vadă mai deaproape şi pe tinerii literaţi de aci, totdeauna dispus să li dea încurajarea prin sfaturile lui înţălepte.

Din cea-ce aflam la Iaşi, fie prin scrisorile primite dela el, fie verbal prin prietenii cari îmi aduceau veşti despre el din Bârlad, îmi închipuiam cât de mult trebue să fie amărît de înfrângerea suferită de noi la începutul războiului, şi mai ales amărît de ticăloşia unora.

O scrisoare, adresată din Bârlad, în ziua de 23 Octombrie 1917, m'a edificat complect asupra închipuirii mele.

Inadevăr, el care-şi iubea ţara şi neamul cu iubirea acea caldă şi nemărginită, aşa de frumos mărturisită — cum aţi văzut şi'n încheerea scrierii lui „România Pitorească", el

care a văzut și a trăit-o, grozăvia retragerii noastre din fața dușmanului, el care a văzut și a simțit durerile celor mulți și umiliți, el care a văzut tot jaful și destrăbălarea celor cari nu-și dăduse seamă de momentele tragice prin care trecea țara, a fost cuprins de o revoltă sufletească, cum nu l'am văzut niciodată în viața lui până atunci.

Nu l-am văzut, zic, niciodată așa de revoltat pe el, bunul și blândul Vlahuță, căci iată ce-mi scrie în acele momente (23 Octombrie 1917):

Frate Bujor,

„Am primit și scrisoarea pe care mi-ai trimis-o prin Verbuță, și așteptăm să se pună geamuri la vagoane ca să putem veni la Iași să ne lămurim în chestia orfanilor pe care am vra să-i luăm în grija noastră. Acum, cu ferestrele sparte, e foarte greu de umblat cu trenul și alt chip nu avem".

„In așteptare, mă gândesc la câte sunt de făcut și mă pregătesc sufletește pentru noua viață de muncă a refacerei noastre. In călătoria pe care am făcut-o acum cinci ani, în țările Scandinave, am luat, mai ales din Danemarca, o mulțime de cunoștinți privitoare la educația copiilor. Nu mai am însemnările pe care le notasem zi cu zi, dar caut, pe cât m'ajută memoria să

mi le reconstituiu, ca să mă pot folosi de experienţa acelui popor cuminte care, în multe privinţi, se aseamănă cu al nostru".

„Dela vechii noştri conducători, nicio nădejde de îndreptare".

„E atâta jaf în averea publică ş'atâta destrăbălare că parc'ar fi sfârşitul lumii. Şi de fapt e un sfârşit — sfârşitul lumii lor. In toată vremea asta amară, decând pribegesc, am văzut şi am notat o mulţime de lucruri urîte şi nespus de urîte pe care, la vremea lor, am să le strig în gura mare, să le audă şi morţii din morminte".

„Uneori par'că mi-e frică să nu'nebunesc decâtă revoltă se îngrămădeşte zilnic în mine. Simt nevoia să viu la Iaşi, să mai stăm de vorbă. Cred că, în primele zile de Noembrie, ne vom putea urni".

Indurerat peste măsură de suferinţele refugiaţilor, a refuzat şi când ajunsese în Bârlad să vină la Iaşi altfel de cum a venit toată lumea necăjită, că iată ce-mi scrie din Bârlad:

Frate Bujor,

„Venim la Iaşi negreşit între 15 şi 20 ale lunei aceştia. Venim cu trenul. Cu automobilul — Doamne fereşte! Nu vreau să primesc nici un fel de îndatorire dela „Cârmuitorii" noştri.

„Mi-a scris D-na O. Sturza și i-am răspuns: Spune D-nei Perticari că-i mulțumesc din suflet că s'a gândit la noi — dar nu e nevoe de automobil".

A venit la Iași în luna Noembrie și puțin timp după aceea a căzut la pat bolnav de o gripă foarte serioasă din care a eșit grozav de slăbit.

* * *

După izgonirea dușmanului din țara noastră, cuibul lui dela Dragosloveni fiind distrus, s'a dus în București, aciuindu-se în două odăiți într'un cartier îndepărtat de centrul Bucureștiului.

Cu toată încrederea nestrămutată ce avea în biruința finală a neamului nostru, se simțea așa de zdrobit de ticăloșia și destrăbălarea acelora cari se îmbogățiau văzând cu ochii din suferințele războiului nostru, zdrobit maiales fiziceşte de suferințele îndurate în pribegia lui până atunci, cade din nou la pat pentru a nu se mai scula niciodată.

Și așa amărît însă cu credința nestrămutată într'un viitor mai bun și cu conștiința împăcată că și-a făcut datoria de om și de fiu al acestei țări, s'a stins în ziua de 19 Noembrie (stil vechiu) 1919, încunjurat de toți ai lui,

de copiii lui dragi şi de tovarăşa lui credincioasă care mereu îi ţine aprinsă candela unei amintiri sfinte.

S'a stâns trupeşte dragul nostru Vlahuţă, dar podoaba sufletului lui va rămâne în veci cel mai sfânt patrimoniu al neamului nostru.

Tinerele generaţii vor găsi totdeauna, în acest patrimoniu, izvorul nesecat de inspiraţie poetică, de muncă cinstită şi de viaţă nouă; iar noi, cei rămaşi în urma lui, să arătăm ţării întregi că ştim să preţuim sfântul patrimoniu ce ne-a lăsat dragul nostru poet A. Vlahuţă.

CÂTEVA AMINTIRI
DE I. L. CARAGIALE

CÂTEVA AMINTIRI DE I. L. CARAGIALE

Că s'au scris mai multe amintiri de Caragiale, nu-i de mirare pentru acei cari știu înrâurirea fermecătoare ce el avea asupra tuturor celor cari au avut prilejul fericit să-l cunoască.

Și acum, după douăzeci și șase de ani dela moartea lui Caragiale, imagina și unele manifestări din viața lui zbuciumată sunt încă vii în mintea şi sufletul meu.

Cred nimerit să schițez tot în acest volum și câteva amintiri de Caragiale, deoarece el a fost strâns legat de Vlahuță prin o prietenie de treizeci de ani.

Și ce mă face mai mult să le reamintesc azi e plăcerea mare ce simt, trăind câteva momente mai intens cu gândul la acești vechi și dragi prieteni. Că de noui prietenii, simt că nu mă mai pot bucura.

Mai țin să schițez aceste amintiri și pentru faptul că unele din aceste amintiri, povestite de mine câtorva persoane, au ajuns, după

mai multe treceri din gură'n gură, iar la mine, însă diformate.

* * *

Eminescu și Caragiale, împreună cu Vlahuță, Coşbuc, Goga, Brătescu-Voinești, Sadoveanu, formează pleiada strălucită a literaților noştri dintre anii 1878 și 1919.

Ei sunt deschizători de drumuri noui, creatori de forme nouă artistice în țara noastră. Ei au provocat în sufletul românesc primii fiori de plăcere a cititului, pregătind astfel publicul cititor pentru generația scriitorilor noștri de azi.

Caragiale, Vlahuță și Delavrancea sunt trei firi artistice puternice, însă deosebite.

După cum am schițat și în paginele anterioare închinate în amintirea poetului Vlahuță, Caragiale e un îndrăzneț şi viguros biciuitor al moravurilor din țara noastră; un biciuitor, în special, al ridiculului şi al prostiei omeneşti. Şi cu cât el suferea mai mult din cauza răutății şi prostiei omeneşti cu atât ironia și ridicularizarea deveneau biciuiri de foc care brăzdau mai luminos și mai usturător răutatea și prostia omenească.

Cine, numai întâmplător, a avut ocazia să asculte pe Caragiale povestind cu verva lui scânteietoare ridiculul vieţii omeneşti, acela rămânea cu impresia că nu e om mai vesel şi mai

fără de griji pe lume decât el. Cine însă a stat mai des în contact cu el şi a căutat să-l cunoască şi să-l simtă mai deaproape, acela s'a putut convinge că el era omul cel mai chinuit sufleteşte. Şi, lucru ciudat, cu cât, într'un moment dat, el era mai chinuit de o contrarietate oarecare în viaţă, maiales de prostia şi de răutatea omenească, cuatât, în mijlocul prietenilor lui, era mai scânteitor în vervă şi mai captivant în glume.

La dânsul, durerea cea mai tragică în loc să izbucnească în plâns sau în jelanie, cum se întâmplă comunilor muritori, izbucnea în hohote de glumă. Ciudată fire de artist!

Durerile fizice îl impresionau tot aşa de zguduitor ca şi durerile sufleteşti; deaceea, discuţiile cu prietenii asupra durerilor omeneşti, le încheia adesea, îndreptându-se cu faţa spre răsărit şi făcând larg semnul crucii, cu rugăciunea: „fereşte-mă, Doamne, de boală, de năpaste şi de prostia omenească“.

Cum spuseiu, la dânsul, durerea cea mai tragică în loc să izbucnească în plâns sau în jelanie, cum se întâmplă comunilor muritori, izbucnea în hohot de glumă.

O singură dată, mi-a fost dat să-l văd şi să-l aud altfel.

Intr'una din serile de Iunie, care şi acum e vie în mintea mea, eram la Vlahuţă. El locuia atunci într'un apartament din palatul funcţionarilor în piaţa Victoriei.

Caragiale sosise în ziua aceea dela Berlin, şi eu dela Iaşi. Caragiale era în perioada când făcea naveta între Berlin şi Bucureşti. Amândoi eram oaspeţii lui Vlahuţă.

După masa de seară, au venit şi Goga şi Coşbuc. Discuţii, critici, glume până târziu; toate biciuite de un vin generos.

Discutând şi filologie, îi plăcea lui Caragiale să tachineze pe Goga cu cuvântul *glie*. Ce-i aia glie?! Auzi, *glie!*

Vlahuţă, simţindu-se obosit, s'a furişat în odaia de culcare. Goga plecă şi el pe la miezul nopţii; iar Coşbuc, mai mult tăcut, rămase până aproape de ziuă sub vraja cuvântului lui Caragiale care făcea apologia filosofiei lui Spinoza pentru care avea mare admiraţie.

Ca oaspeţi ai lui Vlahuţă, am rămas singuri, după ce a plecat şi Coşbuc.

Mă grăbeam să-mi fac culcuşul de culcare pe canapeaua din biuroul unde stătusem toată noaptea aceea, iar Caragiale, tăcut şi melancolic, privindd un moment spre fereastră cum ziua se îngâna cu noaptea, se întoarse repede spre mine cu o figură înadevăr de om suferind şi cu un glas stâns îmi zise: „Voi, toţi, sunteţi tot una“. „Nimeni nu ţine la mine. Iaca, şi tu, tu ţii mai mult la Alecu (Alecu era Vlahuţă) decât la mine!“

— Mă miră mult ce-mi spui, zic eu. Când ştii cât de mult eşti iubit de noi toţi.

— Da, iubit! „Ţineţi la mine, fiindcă vă distrez cu glumele şi poveştele mele. Ia, sunt și eu acolo ca un biet străin, pripăşit între voi, care vă face să râdeţi şi să vă înveseliţi“.

In vorbele acestea pe care mi le-am notat imediat ce Caragiale s'a dus în odaia de culcare unde dormia Vlahuţă, simţeam, în adevăr un suflet profund îndurerat.

A doua zi, sărind din culcuşul unde dormisem cel mult trei oare, eram încă sub impresia grea a tânguirei lui Caragiale.

Aud vorbă şi râs în odaia de alături. Caragiale povestea ceva din cele văzute în drumul lui spre Bucureşti dela Berlin.

Vlahuţă se spăla la lavoar, Caragiale, în aşteptarea rândului la spălat, glumea. Deodată întreabă pe Vlahuţă:

— Da Barbu ce mai face? E vorba de Delavrancea.

— Nu l-am văzut de câteva zile, răspunde Vlahuţă.

Nu aşteptă să prindă bine răspunsul lui Vlahuţă şi Caragiale se repezi la telefonul din antretul de alături:

Allo! Allo!, D-ră, daţi-mi No... Casa Delavrancea...

— Aci M-me Delavrancea!

— Sărut mânuţele, M-me Delavrancea! Aci Caragiale. Barbu e acasă? Ce face? Aş vra să-l văd.

— Barbu e în pat. E puţin bolnav. Are temperatură.

— Aa!, măgaru, are temperatură! Spune-i că vrau să-l văd numai decât, să-mi dee şi mie câteva grade; că eu n'am deloc temperatură.

Scena aceasta dela telefon m'a făcut să uit tristeţa lui Caragiale din noaptea trecută.

*

Caragiale exagera de multeori şi bucuriile şi supărările lui. Şi le exagera cuatâta vervă sau patos, că te făcea să le crezi aidoma, cum le spunea.

Intr'o primăvară, fiind la Sinaia, mă plimbam cu el şi cu Vlahuţă pe bulevardul acela mare ce duce înspre parc. Mai toată ziua aceea se plânsese de neajunsurile vieţii, maiales de neajunsurile materiale. Şi, în momentul acela plângerile lui luau aparenţa unor mari nenorociri.

Ce voiţi, strigă el cu faţa îndurerată. Eu totdeauna am fost un om fără de noroc! Pe ce am pus mâna, tot rău mi-a eşit. Iaca, vedeţi, continuă el, vedeţi voi băiatu ăla care vine înspre noi cu coşu cu portocale? Ei, o să vedeţi. O să iau o portocală şi sunt sigur că n'o să fie bună. Că... ce voiţi, n'am noroc!

Inadevăr, ia o portocală, o curăţă de coajă şi ni-o arată... Coincidenţă neaşteptată de noi.

Portocala era, cum se zice, seacă, cu miezu cam uscat.

Ei vedeţi?! strigă el biruitor în nenorocirea lui. Vedeţi?! n'am noroc nici la o portocală!

Privindu-i portocala, nu ştiam ce atitudine să luăm. Tăceam, frământându-ne cu buzele un râs înăbuşit.

In dreptul unei alee lăturalnice, Caragiale se despărţi de noi, pentru a se duce la un prieten care îl invitase la dejun în ziua aceea; iar noi, tăcuţi, ne gândeam la zbuciumul lui.

— Ai văzut, zic eu lui Vlahuţă, ce aer de nenorocit avea când ni-arăta portocala? Ne venea să râdem la început; dar acum, drept să-ţi spun, mă simt şi eu tare îndurerat. Dac'aş fi bogat, i-aş da posibilitatea să trăiască din belşug, fără să se gândească o clipă la nevoile vieţii materiale şi să scrie.

— Ba eu, zice Vlahuţă, nu i-aş da nimic. Tocmai atunci când îi vei da, nu mai scrie nimic. Când e mai chinuit, atunci Caragiale e mai îndrăcit la scris.

Vlahuţă, care-l cunoştea mai bine decât mine, poate avea dreptate.

*

Decâteori Caragiale venea de la Berlin, avea ceva de povestit prietenilor din cele văzute şi auzite acolo.

Aşa, Vlahuţă îmi istorisi într'o zi cum, cu o zi înainte, fiind împreună cu Delavrancea şi

Caragiale îşi istoriseau fiecare ce li se mai întâmplase şi ce mai aflase de când nu se mai văzuse.

Delavrancea glumea pe seama unor colegi deputaţi din Cameră. Spunea, între altele, cum L. C., profesorul de Fiziologie dela Universitatea din Iaşi, se plângea dela tribuna Camerii deputaţilor că ministerul nu încurajează ştiinţa:

Cu ce mijloace, striga profesorul, voiţi d-v., d-lor deputaţi, să-mi public cursul?

Delavrancea decolo întrerupe repede:

Cu mijloace intelectuale, d-le profesor! (ilaritate).

Profesorul, neauzind bine întreruperea şi crezând că-i vorba de mijloace materiale, a replicat:

Da!... Da de unde! (ilaritate).

Şi aşa Delavrancea istorisea într'una; numai că era împiedecat din când'n când de Caragiale, care, nerăbdător să istorisească şi el ceva, nefăcând atenţie la ceeace istorisea Delavrancea, bombănea mereu, surâzând: „al dracului mai beau nemţii ăia!“

Delavrancea continua să istorisească din ce 'n ce mai în vervă; iar Caragiale, parcă n'auzea nimic, bombănea mereu: „al dracului mai beau nemţii ăia!“; până când Delavrancea, prefăcânddu-se că-i exasperat de bombăneala lui, îi strigă: ci spune odată, Caragiale, ce-i cu nemţii ăia!

Şi fără să aştepte mult, Caragiale începe:

La berăria mea obişnuită dela Schöneberg, am prieteni unu şi unu; dar mai ales pe unul din ei, un maior în retragere, un roşcovan cu ceafă de taur!

In una din seri, parc'am fi fost într'un gând, ne-am propus să facem un match de băutură.

Eram patru: eu, maiorul, un inginer cam repezit în vorbă şi în mişcări şi un funcţionar la o societate de asigurare; toţi trei, cum să zic, maiştri în ale băuturii.

Pe masa noastră, dintr'un colţ al sălii, ni s'au servit numai decât, la comanda maiorului, gustările de rigoare. Halbele de bere apăreau pline şi dispăreau deşarte ca prin farmec, cum ar zice poetul.

Timp de trei oare, toţi am luptat voiniceşte încrucişând halbele de bere ori paharele de coniac cu strigătele de prozit!... prozit!...

Pela miezul nopţii, funcţionarul, din ce 'n ce mai palid la faţă, se scuzează: că el se retrage din luptă, capul căzându-i încet-încet pe speteaza canapelii; iar peste un ceas inginerul cade şi el obosit cu capul răzămat îndărăt pe speteaza canapelei.

Văzând doi concurenţi scoşi din luptă, Caragiale se simţi un moment învingător.

Avea însă de luptat cu maiorul care nu arăta deloc să se dea învins.

Trebuia să înving, îşi zicea Caragiale. Pres-

tigiul țării mele era în joc! Doar eu reprezentam România!

Cu tot curajul ce-mi făceam, începusem, zicea Caragiale, să prind frica maiorului, când îl vedeam mereu neschimbat și mereu luând ofensiva cu invitațiile: noch ein mal, herr Caragiale! Prozit!

Ultimul asalt: maiorul mai comandă încă o sticlă de coniac, ca iar să mai variem.

— Prozit, herr Caragiale!

— Prozit, herr comandant!

Revenim la halbele de bere.

In sală, lume puțină.

Incepusem, spune Caragiale, să simt o apăsare pe ploape și, aruncându-mi ochii înspre becul de lumină, mi se părea că luminează din ce-'n ce mai puțin. Și mă întrebam: oare e lumina care scade sau eu nu văd bine? Ideea aceasta începuse a mă persecuta din ce 'n ce mai persistent. Fumam țigarete una după alta. Maiorul era foarte liniștit, scuturându-și din când în când enorma lui pipă de marginea mesei, i se părea lui Caragiale că-l privește cu surîs ironic și de milă.

Cât o fi fost de târziu, nu-mi mai puteam da seamă, își zicea Caragiale, dar, cu siguranță că era foarte târziu, când neamțul meu îmi întinse halba cu: noch ein mal, herr Caragiale! Prozit!

N'am mai avut putere să răspund decât: Nein! Și m'am lăsat și eu puțin pe speteaza

canapelei în rând cu ceilalţi învinşi. Al dracului mai beau nemţii ăia!

— Care va să zică ne-ai făcut ţara de râs, încheiă Delavrancea.

— Aş fi vrut să te văd pe tine în locul meu.

* * *

Caragiale nu putea să sufere pe acei tineri gazetari cari, pe lângă că erau submediocri, erau şi presumpţioşi pân'la aroganţă. Pentru aceştia, el propunea un mijloc de corecţie foarte original şi anume:

Il chemi la poliţie, zicea el, şi-l întrebi: Ia'n ascultă, tinere, d-ta eşti acela care scrii mai ales articole de mare reportaj asupra politicei externe?

— Da!, va răspunde el hotărît şi arogant.

— Apoi nu te gândeşti, tinere, că, din cauza articolelor d-tale, s'ar putea întâmpla ca noi, ţară mică, să avem conflicte diplomatice cu marele puteri evropeneşti?

— Aşa sunt părerile mele, va răspunde el şi mai arogant.

— Da?...

Apoi Caragiale, adresându-se unui agent executor al poliţiei, i-ar ordona:

Ia pune-l jos, d-le agent şi dăi cinci la popou; ştii... **părinteşte.**

Cum îndrăzneşti, d-le?, va striga tânărul nostru. Şi agentul îi va da cinci, iar tânărul va geme înăbuşit.

— Ei, scoală-te acum, tinere. Şi te mai întreb: ai să mai scrii?

El, desigur, va zice tot hotărît: voi mai scrie!

Ia mai pune-l jos, d-le agent, şi mai dă-i cinci, ştii... ceva mai simţite.

Ce înseamnă barbaria şi infamia asta!, va striga tânărul nostru.

Şi agentul îi va mai aplica cinci lovituri, iar tânărul va geme acum cam plângător.

Totuşi, întrebat din nou dacă va mai scrie, el va răspunde, însă mai domol acum, că: va mai scrie.

Ia mai dă-i acum zece, d-le agent.

Şi tânărul reporter, răbdând păn'la a cincea lovitură, va striga jalnic că: n'o să mai scrie!

— Ei, lasă-l acum, d-le agent

— N'ai să mai scrii, tinere, nu-i aşa? îi zic eu.

— N'am să mai scriu, d-le.

— Ei, acum, băete, du-te acasă şi să fii cuminte că, vezi, iar te chiem aci. Ce vrei să ne pui rău cu Evropa toată!?...

*

Cu toată prietenia ce exista între ei, Caragiale şi Delavrancea se ciocneau câteodată, în discuţiile lor, foarte violent. Ajungeau să-şi arunce în ciudă aprecieri foarte supărătoare, jignitoare chiar, mai ales când discutau politică pe vremea când Delavrancea era în partidul liberal.

La începutul carierii lui literare, Delavrancea mai mult ca nuvelist și romancier se amestecase în urmă și în domeniul lui Caragiale, scriind piese de teatru: *Viforul, Luceafărul, Apus de soare.*

Caragiale îi critica piesele terminând cu gluma: Și, mai la urma urmelor, tu, Barbule, nu faci teatru, ci metereologie, astronomie, — Viforul, Luceafărul, Apus de soare și desigur o să continui cu grindina, ciclonul, Marte, Jupiter, etc.

— Ți-i necaz, grecule, că tu nu mai poți scrie!, se apăra Delavrancea înțepat și apăsat.

— Să mă ferească D-zeu să scriu ca tine!, răspundea tragic Caragiale, făcând semnul crucei.

Ce e interesant de remarcat e că, mai totdeauna după astfel de discuții, când eșau în stradă, amândoi erau veseli ca doi buni prieteni, glumind acum pe socoteala altora. Iți făceau impresia a doi copii capricioși cari aci se ceartă, aci se împacă.

Tot după discuții de acestea, supărătoare, Caragiale făcând odată oarecare aprecieri glumețe asupra abondenții de calificative și diminutive din nuvela lui Delavrancea — „Sultănica" — spune că nuvele ca acestea copilărești nu-i greu de făcut. Și așa Caragiale a parodiat nuvela lui Delavrancea, scriind „Smărândița", care, citită într'un cerc restrâns de prieteni, a supărat mult pe Delavrancea.

Erau mici gelozii şi mici supărări trecătoare întocmai ca şi la copii.

* * *

Erau amuzante de tot partidele lor de cărţi. Cu mult înainte de războiu şi păn'la războiu, timp de două-zeci de ani, locul cel mai des de întâlnire pentru stat de vorbă la un păhărel de vin bun şi a mai juca câte o panţarolă mai mult pentru distracţie era la bunul prieten Vlahuţă. Casa lui a fost totdeauna primitoare pentru toţi prietenii. Acolo ne întâlneam între oarele 4 şi 7 după prânz. Iar seara, odată pe săptămână, casa lui era un mic cuib literar.

Tus-trei, Caragiale, Delavrancea şi Vlahuţă, jucau deobiceiu panţarola. Când printre ei era şi prietenul Grecescu, lua, desigur şi el parte la joc. Câteodată asistam şi eu la jocul lor, atras de glumele lor spirituale şi de săgeţile câteodată usturătoare ce-şi aruncau reciproc în timpul jocului.

Odată, mi-aduc aminte, Delavrancea avusese, în trei partide consecutive, o carte foarte bună. Câştigând, se desfăţa tachinând, în special, pe Caragiale că joacă ca o mazetă.

Caragiale, cam iritat, răspundea: eu, când câştig, câştig cu judecata, pe când tu, Barbule, câştigi cu norocu; şi tu ştii că numai proştii au noroc.

— Parcă tu n'ai fi voit să ai norocul meu de azi!

— Ba de loc! Mai bine, fiecare cu capu lui!

Şi tot aşa hărţuindu-se ca nişte copii răutăcioşi, ajungea să-şi zică vorbe grele, zvârlind cărţile pe masă în semn că jocul s'a isprăvit.

*

După una din acele partide de cărţi, nu-mi aduc bine aminte cum veni vorba despre cunoaşterea limbei franceze.

— Noi, românii, faţă de alte naţiuni, zicea Vlahuţă, vorbim bine limba franceză.

— Maiales cei cari au stat în Franţa măcar doi-trei ani, adăogă, cu drept cuvânt Delavrancea.

Caragiale, care nu era bine dispus, din cauza nenorocului la cărţi, să şi formalizează, răspunzând lui Delavrancea: adică, tu, Barbule, dacă ai stat la Paris doi-trei ani ca să-ţi iai licenţa în drept, crezi că cunoşti mai bine limba franceză decât altul care n'a stat la Paris doi-trei ani?

— Desigur, răspunde Delavrancea.

— Ei aş, întrerupe Caragiale. Iată eu n'am stat la Paris decât în treacăt şi cred că cunosc mai bine limba franceză decât tine.

Delavrancea răspunde cu un hohot de râs.

— Râzi tu, da aşa e, răspunde serios Caragiale.

— Glume de astea sunt adevărate prostii, zice Delavrancea.

— Ba eu nu glumesc deloc, răspunde Caragiale. Şi ca să-ţi probez că nu glumesc, hai să ne supunem la un concurs. Iată, Vlahuţă să ia din bibliotecă o carte franţuzească din care să ni dicteze un pasaj tradus în Româneşte şi să vedem cine o să-l restabilească mai bine în franţuzeşte. Te prinzi?

— Mă prind, răspunde repede Delavrancea.

Vlahuţă, voind să vadă până unde o să meargă prinsoarea lor aproape copilărească, se duce râzând să ia un volum din bibliotecă.

A luat un volum din nuvelele lui Guy de Maupassant. A tradus în româneşte, cât mai aproape de textul francez, un pasaj mic de vr'o zece rânduri, pe când cei doi concurenţi, ca doi liceeni, se aşează foarte serios faţă'n faţă la cele două capete ale biuroului, fiecare cu o coală de hârtie albă înaintea lor și gata de scris.

După ce Vlahuţă li-a dictat pasajul tradus în româneşte, fiecare începe să facă traducerea în franţuzeşte, bine înţăles fără dicţionar.

După un sfert de oră, timp hotărît pentru concurs, amândoi au isprăvit.

Controlându-se traducerile concurenţilor cu textul autorului, au căzut toţi de acord că Delavrancea făcuse trei mici greşeli, iar Caragiale numai două, tot aşa de mici.

A urmat imediat o izbucnire de triumf. Caragiale, plimbându-se cu paşi mari prin cameră, apostrofa pe Delavrancea:

Ei, te-ai convins acum că eu ştiu mai bine franţuzeşte decât tine!?

Multă vreme, Caragiale a glumit pe tema acestui concurs. Când întâlnea pe Delavrancea, cea dintâiu întrebare era: ai mai învăţat, Barbule, ceva franţuzeşte?!

* * *

In cursul celor cinci ani (1891—1896) cât am stat la Universitatea din Bucureşti, înainte de a veni profesor la Universitatea din Iaşi, fiind mai des în contact cu el, Caragiale mă întreba din când'n când: ce mai e nou pe la voi. Asta însemna: ce mai e nou în biologie care-l interesa.

Ii spuneam cum se discuta peatunci teoria evoluţiei, problema eredităţii şi altele. Il interesa foarte mult dezvoltarea embrionară a fiinţelor vieţuitoare. Mare mister!, exclama el.

Erau extrem de interesante raţionamentele ce-i provocau faptele ştiinţifice spuse de mine.

Mi-a făcut o surpriză plăcută, când l'am văzut într'o zi intrând la mine, în laborator.

Voiam să viu de mult aci, cum ţi-am promis, zice el. Iată am venit să văd ce-mi poţi arăta.

Ai nimerit bine, zic eu. Uite aci, în acvariu ăsta mic, am o cultură de Protozoare — animale foarte mici care nu se pot vedea decât la microscop. Vei putea vedea formele cele mai simple de viaţă.

Am aranjat totul, ca să poată observa.

Când a văzut mulţimea de infuzorii ce mişunau în picătura de apă, aranjată aşa ca să poată fi cât mai bine văzută la microscop, a exclamat: Ei, aci e o lume întreagă de fiinţi vieţuitoare şi numai într'o picătură de apă! Uite ce lin şi frumos se mişcă unul, bătând apa cu nişte perişori de pe corpul lui!... Uite altul, ce frumos dă din coadă!

Cum în ziua aceea era foarte cald, s'a dezbrăcat repede de surtuc, primblându-se vesel prin cameră, fluerând, fumând şi iar privind la microscop şi iar primblându-se, vesel ca un copil.

Oprindu-se însă un moment în mijlocul camerii, îmi spune grav:

Vezi tu acolo, în picătura acea de apă, e o minune dumnezeească!

— Noi, naturaliştii, zicem că e o minune naturală.

— E tot una, zice el, pentrucă Dumnezeu e Natura însăşi.

Şi atunci Caragiale, intrând în panteismul filosofului Spinoza pentru care ştiam că are o mare admiraţie, continuă:

In toate gângăniile acele microscopice din picătura de apă eu văd pe Dumnezeu; nu pe Dumnezeu aşa cum ni s'a spus, când eram copii, ci... şi aci începe să-mi expue teoria lui Spinoza asupra *substanţei*. Substanţa, absolut infinită, e *natura* e *Dumnezeu;* iar

cele două atribute divine ale ei, singurele cunoscute de noi, care exprimă esenţa ei, sunt: 1) *întinderea (materia)* care, modificându-se, constitue corpurile, cum sunt şi gângăniile din picătura de apă, cum sunt pietrele, stelele, etc. şi 2) *gândirea (Spiritul)* care, variind la infinit, constitue *Spiritele*.

Mare gânditor a fost Spinoza, şlefuitorul acela modest de sticle de ochelari!, exclamă el.

Cum spuneam, casa lui Vlahuţă era un mic cuib literar încă din 1890. Afară de Caragiale, Delavrancea, Coşbuc şi Goga, veneau la Vlahuţă şi tineri scriitori — poeţi şi prozatori. Pe la 1893, poetul Ştefan Iosif, băiat sărac, era un timid începător în care Vlahuţă recunoscând un real talent poetic, îl încuraja, ajutându-l până şi în nevoile vieţii zilnice apoi I. Gorun (I. Hodoş).

Mi-aduc aminte că, tot cam pe atunci, Vlahuţă, citind în revista *Luceafărul* din Transilvania una din primele poezii ale lui Goga înainte de-al cunoaşte personal şi, rămânând plăcut impresionat, mi-a spus: iată un tânăr poet de mare talent. Şi Vlahuţă nu s'a înşelat în prevestirile lui nici asupra lui Iosif, nici asupra lui Goga.

In serele dela Vlahuţă, îşi citea floricelele lui poetice şi gingaşul poet Artur Stavri.

La una din aceste şedinţe, Caragiale şi Delavrancea cari venise mai devreme erau cam indispuşi; deoarece voiau să fie singuri în sara

aceea, adică să nu mai vie tineri scriitori ca să se facă lecturi. Cum vedeau că mai vine unul din aceştia, Caragiale bombănea mânios către Vlahuţă: ăştia iar o să ne iae la odae! — adică o să-i piseze cu cititul. Ei preferau să stee la taclale...

Printre tinerii scriitori, veni, în sara aceea şi un tânăr profesor cu un caet întreg de poezii. Cei de faţă aşteptau cu oarecare curiozitate producţia tânărului profesor.

Se dădu lui întăietate la citit.

Când începu să citească prima lui poezie din caet, Caragiale lăsă mânios ochii în jos. In cuprinsul poeziei era un vers: „tu care te-ai tăvălit ca viermele în tină", făcând aluzie la Christos care s'a sacrificat pentru omenire...

Când tânărul profesor a isprăvit de citit poezia, Caragiale, privind spre el, îi spune: tinere, poezia ar fi bună, dacă ai scoate viermele ăla din tină.

Tânărul, prea încrezut în el, răspunde imediat că nu-l scoate!

— Eu zic să-l scoţi, repetă Caragiale, că dè, mă pricep şi eu ceva la poezie.

— Nu-l scot, repetă hotărît tânărul profesor.

Atunci Caragiale, sculându-se de pe scaun și ţinându-se cu mâinele de pântece, înaintează rugător și văitându-se către tânărul poet:

scoate, te rog, viermele din tină! — Scoate, te rog, viermele din tină!...

Delavrancea sare şi el după Caragiale şi ţinându-se şi el cu mânele de pântece, să văita: scoate, te rog şi eu viermele din tină!...

Bietul tânăr înţelegând că ei îşi bat joc de el, se scoală furios de pe scaun, gata să plece.

Caragiale, voind să-l împace, îi spune cu ton amical: Ascultă, tinere, noi am glumit. Aşa suntem noi ticăloşi. Dar te asigurăm că poezia e foarte bună. Te rugăm mai citeşte-ne şi altă poezie.

Caragiale văzu că e ocazie să se amuzeze cu el.

Tânărul, cam nehotărît, se lăsă în urmă convins şi consimţi să mai citească şi o altă poezie.

In aceasta a doua poezie, el voia să arăte cum un leu din deşert vede trecând pe dinaintea lui un vânător. In măreţia lui puternică, leul nu dă nicio atenţie vânătorului.

Când poezia fu terminată de citit, Caragiale sare deodată în mijlocul camerei, strigând la autor: Ăsta e leu, tinere? Iiii..., să-ţi arăt eu cum e leu! Uite, îndată ce leul simte ţarcul cu oi decolo, deodată începe a mugi: Uhgrr!... Uhgrr!... şi să şi repede să apuce oaia de după ceafă... Uite, aşa!... Şi Caragiale apucă pe tânărul poet de gulerul de după ceafă şi-l zgâlţie puţin şi la dreapta şi la stânga. Vezi, tinere, ăsta-i leu! Al d-tale îi leu de carton!

Delavrancea decolo sare şi el, zicând: Stai să fac şi eu! — Uhgrr... Uhgrr!..., apropiindu-se ameninţător de tânărul poet.

Din cei de faţă la această scenă, unii râd pe înfundate, alţii rămân consternaţi.

Tânărul nostru poet, văzându-se astfel maltratat, îşi închide caetul de poezii şi sculându-se repede dela biurou, esă pe uşă aproape lăcrămând.

După un moment de tăcere, Vlahuţă, contrar firei lui blânde, se adresă supărat lui Caragiale: Bine, Caragiale, ce înseamnă asta? Puteai să faci scena asta la tine acasă; nu la mine!

Caragiale, foarte amical, îi răspunde: Lasă, Vlahuţă, nu te supăra. Am făcut înadins aşa ca tânărul ăsta să se lase de poezie! N'ai văzut şi tu că n'are talent de poet!?...

Tânărul acesta e azi om bătrân şi, după cât ştiu, s'a lăsat de poezie, poate şi în urma criticei aşa de originală a lui Caragiale — critică cu figuri demonstrative.

*

Câteodată erau uimitor de neaşteptate răspunsurile lui Caragiale, când îl întrebai ce crede despre meritele vre-unui scriitor.

Odată Vlahuţă întrebându-l ce crede despre studiile critice ale lui G. Ibrăileanu, îi răspunde imediat:

Criticele lui Ibrăileanu?... Sunt ciaiu din gara Ploeşti mai fiert înc'odată.

Caragiale făcea aluzie la criticele lui C. Dobrogeanu-Gherea care ţinea pe atunci restaurantul din gara Ploeşti.

Dacă îmi aduc bine aminte, cam prin anul 1893, ducându-mă acasă la Caragiale ca să-i dau un răspuns ce aştepta; întrând la el, m'am întâlnit faţă'n faţă cu un tânăr care tocmai eşea dela el. Era un tânăr svelt cu ochii negri pătrunzători şi o mustaţă mică. Caragiale mă întreabă:

— Ai văzut pe tânărul care a eşit chiar acu dela mine?

— Da.

— Ştii cine e?

— Nu.

— Il chiamă Brătescu-Voineşti. E un tânăr magistrat dela Târgovişte. A venit să-mi citească o nuvelă. — O nuvelă foarte frumoasă. Să ştii că tânărul ăsta are un frumos talent literar.

Şi Caragiale nu s'a înşelat.

* * *

Caragiale a încercat să facă şi negoţ, nu ca să pară excentric, ci de nevoe şi din dorinţa de a studia mai bine diferite tipuri de oameni.

Cu ce se plătea munca literară înainte de războiu, era greu să trăiască chiar Caragiale care era scriitorul cel mai citit.

Intâia oară, a deschis o berărie cu firma: Academia „Bene bibenti“ pe strada Smârdan lângă vechea cafenea „Collaro“ şi mai târziu o alta în piaţa teatrului, lângă vechea cafenea Fialcovschi.

In ambele, n'a putut reuşi cum spera, cred mai mult din vina lui.

Aşa, îmi aduc aminte că, într'o noapte, cam pe la ora 11, ducându-mă la berăria „Bene bibente“, nu era decât un singur *client*. Caragiale, voind să scape de el, fiindcă aştepta să-i vie nişte prietini cu cari să stea la taifas în odăiţa de dindos, se duce la el aşa agale şi-i spune: vezi, d-le, merge greu comerţu. Clienţi puţini, cheltueli multe. Iată, cum e şi acum, un singur Client pentru care trebue să plăteşti chirie, să consumi lumină degeaba! şi altele...

Bietul client, care venise, desigur, de dragul lui Caragiale, auzindu-l cum se căina, mai stătu o minută şi apoi plăti şi plecă.

De multe ori, în acest caz, Caragiale închidea berăria şi se ducea în odăiţa de dindos unde îl aşteptau prietenii Anghel Dumitrescu, Coco Dumitrescu şi alţii.

Tot acolo, spunea el într'o seară prietenilor că aşteaptă să vie şi Hâşdău pe care-l invitase cu câteva zile mai înainte, spunându-i: ascultă, boerule, am la berăria mea o masă înţăpenită cu cue în duşamea; dacă mi-i învârti-o şi pe aia, atunci mă fac şi eu spiritist.

Şi fiindcă veni vorba despre berăria lui Caragiale, iată ce-mi spune într'o zi Vlahuţă cu mult haz:

Săptămâna trecută, vine la mine un trimis al berăriei Bragadiru şi-mi spune: Ştiţi, d-le Vlahuţă ce ne-am gândit? Ne-am gândit că noi am putea concura berăria Caragiale. Caragiale avea atunci berăria din piaţa teatrului Naţional, lângă cafeneaua Fialcovschi. Noi, adică fabrica Bragadiru, închiriem localul, dăm, bine înţăles, berea noastră; suportăm, în fine, toate cheltuelile, numai dacă d-v. şi cu d-l Coşbuc veţi voi să staţi în berărie ca supraveghetori. Când berăria noastră va avea doi literaţi, atunci batem berăria Caragiale!

Vlahuţă râzând de această propunere aşa de neaşteptată, îi răspunde: cum crezi d-ta că aş face una ca asta?! Sunt sigur că nici Coşbuc n'ar face-o. Se vede că d-ta nu ştii că şi eu şi Coşbuc suntem" prieteni buni ai lui Caragiale.

*

Caragiale a încercat negoţul şi cu restaurantul din gara Buzeu.

De ce adică Costică (Dobrogeanu-Gherea), zicea el, să trăiască din restaurantul din gara Ploeşti şi eu n'o să pot face atâta cât face el!?

Şi a luat în exploatare restaurantul din gara Buzău.

Nu ştiu cum o fi procedat cu alţi prieteni, dar ştiu bine că, decâteori mă duceam la Bucureşti şi mă dădeam jos din tren, în gara Buzeu, ca să-l văd şi să-i zic buna ziua, deatâtea ori nu mă lăsa să plătesc consumaţia. Ba, la plecare, îmi mai dădea și un pacheţel cu bunătăţi pentru drum. Mai mult, când soţia mea şi sora mea treceau prin gara Buzeu și intrau în restaurant să-i zică bună ziua și din partea mea, nu le lăsa nici pe ele să plătească consumaţia la care el cel dintâiu le poftea.

Era dar natural să părăsească și negoţul acesta.

L'ar fi părăsit şi mai repede, dacă n'ar fi avut şi oarecare datorii la un podgorean pentru două vase mari de vin consumate la restaurantul gării. Podgoreanul îl amenința cu proces.

Vestea acestei datorii se răspândi repede. Nu ştiu prin ce întâmplare vestea a ajuns și la palat. Bătrânul rege Carol aflând de aceasta a făcut haz. A dat ordin să-l invite la palat.

După o mică introducere privitoare la scrierile lui, regele îl întreabă: Am auzit, d-le Caragiale, că acum faci negoţ?

Asta nu-i bun pentru d-ta. D-ta, d-le Caragiale, trebue să scrii.

— Maiestate, eu cred că mă pricep și la

negoţ totaşa de bine ca şi la scris; poate şi mai bine; numai n'am noroc.

— Nu, asta nu-i bun. D-ta trebue să scrii. Asta e bun.

— Cu scrisu se câştigă puţin, Maiestate.

— Nu; d-ta trebue să scrii. Eu asta doresc şi aştept dela d-ta.

Datoria i-a fost plătită în mod foarte discret, amintindu-i-se dorinţa regelui de a se lăsa de negoţ.

*

A fost o serie de ani, între 1896 şi 1906, când Vlahuţă atrăsese pe mai mulţi din prietenii lui să petrecem împreună o parte din vacanţa mare la mânăstirea Agapia unde sora lui, Eliza Străjescu, era călugăriţă şi care ne putea ospăta pe toţi într'o pensiune, ca în familie.

Pe atunci, trăia încă tot acolo şi tatu lui Vlahuţă — babacu, cum îi ziceam noi — călugărul Nectarie — care a murit în etate de 104 ani.

La mânăstirea Agapia, veniam atunci, toţi, cei însuraţi, cu nevestele noastre: Vlahuţă, Delavrancea, Christache Grecescu, poetul Artur Stavri, Radu Rosetti, I. Hodoş (I. Gorun), Pictorul Grigorescu, farmacistul Şmelz.

E adevărat, Caragiale cu familia îşi avea mai totdeauna cartierul general la Piatra-N. şi deacolo făcea salturi la mânăstirea Agapia

unde era Vlahuţă cu prietenii lui sau la mânăstirea Văratec, dealături unde era Stere cu prietenii lui: Ibrăileanu, Mihai Carp, Pătrăşcanu, Hogaş.

Noi, din Agapia, nu prea făceam excursii, deoarece pădurea de brazi se întindea până aproape de casa fiecărui din noi. Doar mici plimbări pân'la Agapia în deal, sau pe valea mânăstirei străjuită deaproape de munţi îmbrăcaţi în brazi înalţi.

Stăteam mai mult la discuţii variate şi nesfârşite sau la lungi partide de panţarole şi preferenţe în verandaua pensiunei sau tolăniţi pe covoare la marginea pădurii din dosul pensiunei.

Pictorul Grigorescu stătea mai mult singuratec, pictând în casă la maica Frăsina Ionescu, unde locuia totdeauna, când venea la Agapia, sau se furişa prin diferite locuri din jurul mânăstirei care-i ofereau privelişti mai frumoase pentru pictat. Când picta, nu-i plăcea să stea lume lângă el. — Cum nu-i plăcea nici lui Caragiale, când scria, să stea cineva lângă el.

Câteodată făceam şi noi planuri de o excursie mai mare pentru a doua zi. Adouazi însă uitam de ea. Cei mai mulţi se sculau cam târziu. Mai toţi erau leneşi la mers.

Când era şi Caragiale cu noi, el era cu totul în contra excursiilor mari, mai ales încontra suirii pe munte. Il luam câteodată cu

noi la plimbare înspre munte. Mergea până aproape de suiş şi acolo se aşeza pe un buştean, ne mai voind să meargă cu toate rugămințele noastre. Zicea că are ameţeală. Avea rău de munte, cum mulţi au rău de mare.

In una din aceste plimbări, nu-mi aduc bine aminte cine — mi se pare Artur Stavri — îi zice: Hai, Caragiale, cu noi să vezi ce privelişti frumoase sunt mai sus, pe munte. Te inspiră să scrii.

Caragiale privindu-l cam încruntat, îi răspunde imediat: Du-te tu, dacă ai nevoe să te inspiri acolo, sus pe munte. Eu n'am nevoe. Eu, mă, am muntele în cap şi o să-l descriu de aci, de jos, mai frumos decât tine!

*

In anul 1911, când Caragiale era stabilit la Berlin încă din 1905, ducându-mă în străinătate, am luat drumul prin Berlin, doritori, atât eu, cât şi soţia mea, să-l revedem acolo împreună cu întreaga lui familie.

Stătea atunci în împrejurimile Berlinului — la Schöneberg — un cartier frumos cu străzi înflorite.

Eu, cunoscând aproape tot ce mă interesa în Berlin, am preferat, după cum dorea şi el, să stăm acolo — la Schöneberg — că, zicea el, cucoanele vor să se ducă să viziteze magazinele mari din centrul Berlinului.

Timp de o zi cât am stat împreună, mi-a

arătat părţile cele mai frumoase ale cartierului şi magazinele de unde îşi făcea aprovizionările.

Trecând prin faţa unui mic magazin de mezeluri care îţi atrăgea privirile prin curăţenia lui, îmi zice:

Să intrăm aci, să vezi o bătrânică simpatică care mă serveşte totdeauna.

In adevăr, tot timpul cât i-a servit cele câteva felii de jambon, ascultând glumele uşoare ale lui Caragiale, figura surizândă a bătrânicăi radia mulţumire.

La dejun, a ţinut foarte mult să-mi recomande pe M-me Roza, bucătăreasa lui, care, pe lângă bucate bune, ştia să declame şi versuri de Goethe.

Punând supa pe masă, M-me Roza, după invitaţia lui Caragiale, a şi început să declame cu gesturi.

M-me Caragiale însă a întrerupt-o, spunându-ni: Iată, decând vede că Jean face haz de ea, e zăpăcită la treabă.

Caragiale o deprinsese să bea şi ţuică de a noastră, că sticluţa de bere o avea regulat.

Prima dată când i-a dat să bee un păhăruţ de ţuică, Roza l-a băut, însă întorcând capul într'o parte şi oţărându-se, spunea lui Caragiale: Ee..., da tare-i; mă miră cum o mai beau bărbaţii!

Zicea aşa, însă mai întindea păhăruţu să-i mai dee.

*

Toată ziua aceea, Caragiale, bine dispus, mi-a spus lucruri extrem de interesante de viaţa şi raporturile lui cu lumea ce cunoştea acolo.

Să ştii dela mine, zicea el, ca încheere, nemţii ăştia sunt oameni civilizaţi, buni şi serioşi. Şi muncitorii lor sunt deştepţi.

Şi Caragiale mi-a povestit cu mult umor ce se întâmplase cu câteva luni înainte în Berlin.

Impăratul Wilhelm al II-lea avea mania discursurilor cu fraze de efect.

Fiind supărat de atitudinea internaţională a partidului social democrat a aruncat, într'un discurs, fraza de efect la adresa acestui partid: Cui nu-i place ţara mea să-şi scuture tălpile de ţărâna ei şi să plece.

Ca răspuns la acest discurs, s'au văzut, peste câteva zile, defilând în linişte pe dinaintea palatului imperial coloane de sute de muncitori. Toţi muncitorii din coloana care ajungea în faţa palatului, oprindu-se o secundă, îşi scoteau batista din buzunar şi, scuturându-şi foarte liniştiţi tălpile ghetelor, îşi continuau drumul în aceaşi linişte.

Lumea înţesată pe trotuare făcea mare haz de această defilare, ca răspuns la discursul împăratului.

Aşa socialişti diştepţi, înţăleg şi eu, termina Caragiale.

*

Caragiale a murit în Berlin la 9 Iunie 1912. Cu aproape două luni înainte de a muri, a venit în ţară pentru puţin timp.

Dela Bucureşti, a făcut un salt pân'la Iaşi ca, de aci, să se ducă la Roman să vadă pe prietenul său Cantacuzino-Paşcanu.

Aci, la Iaşi, a venit să-mi vorbească mie şi lui Stere de fiul lui cel mai mare, Matei, care avea examene de trecut la facultatea de drept şi dacă se va putea să rămână chiar la Iaşi ca colaborator asiduu la Viaţa Românească.

Caragiale era foarte abătut din cauza nevoilor vieţii şi, după figură, se arăta a fi foarte suferind. Intrebându-l dacă, la Berlin, unde sunt medici renumiţi, a consultat pe vreunul din ei. Mi-a răspuns glumind cu un accent de tristeţă: Ce? Vrei să-mi spună doctorul că-s bolnav?

Era, înadevăr, serios bolnav. De ce suferea? Nu mi-ar fi spus, chiar dacă l'aş fi întrebat.

După dejun, s'a dus la Stere să-l vadă.

Pe la patru după prânz, l-am aşteptat acasă să mergem împreună la gară pentru trenul ce pleca la Roman prin Paşcani.

O coincidenţă foarte displăcută maiales pentru Caragiale: în restaurantul gării, unde am cerut un pahar de bere, până o pleca trenul,

ochii ne-au căzut pe un individ care era la o masă din fața noastră. Bietul om era bolnav, desigur în ultimul grad. O tusă seacă îl zbuciuma din minut în minut. O față palidă pământie, în care luceau doi ochi aproape sticloși și larg deschiși; trăda, poate, un tuberculos, ori un canceros sau un nefritic.

Indată ce Caragiale a dat cu ochii de el, i s'a contractat fața, ca și cum ar fi băut o doctorie amară. Tăcut, a lăsat privirea în jos, ferindu-se să-l mai zărească. N'a putut răbda mult. S'a sculat fără să ne isprăvim paharul de bere, spunându-mi să eșim pe peron. Trenul era tocmai pe punctul de plecare. Caragiale a plecat tăcut și amărît, cum nu l-am văzut niciodată. Am rămas pe peron tare îndurerat..

După o săptămână, am fost la București. Am căutat să-l mai văd înainte de a se reîntoarce la Berlin. Vlahuță mi-a spus însă că plecase la Berlin.

I-am spus lui Vlahuță cât l-am văzut de amărît și de suferind.

— Știu, îmi spuse Vlahuță. Inainte de a veni la Iași, a stat la mine. Mi-a spus că vine acolo, la voi, la Iași, pentru Matei, fiul lui cel mai mare. Era supărat că băiatul acela nu și-a găsit încă un rost în viață.

Matei Caragiale, mort în ultimii ani de după războiu, era un estet. Avea, netăgăduit, un real talent literar.

Caragiale era şi mai amărît, continuă Vlahuţă, că Matei, băiat sărac, avea dorinţi şi năzuinţi de viaţă aristocratică, încumentându-se să susţină faţă de Caragiale că ei se trag din nişte vechi conducători de oameni şi să facă chiar observaţii lui Caragiale că n'a ştiut să se pună astfel în evidenţă.

Caragiale, iritat de observaţia neaşteptată a lui Matei, îi răspunde imediat, pipăindu-şi cu palma creştetul capului: Vezi tu, Matei, creştetul capului e turtit la mine şi, uite şi la tine! E turtit pentrucă aşa l'am moştenit dela strămoşii noştri cari au purtat toată viaţa, poate, tablaua cu plăcinte! Asta-i nobleţa noastră, măi Matei!

*

Toţi cei cari l'au cunoscut de aproape pe Caragiale, îl iubeau şi-l admirau nu numai pentru farmecul vieţii ce împrăştia în jurul lui, ci şi pentru omenia lui.

Caragiale era extrem de sensibil la durerile lumei. Compătimea sincer pe toţi cei cari sufereau.

Când era vorba de durerile prietenilor sau ale familiei lui, compătimirea lui devenea suferinţă chinuitoare.

N'am cunoscut om mai iubitor de familia lui decât el.

Avea o adevărată adoraţie pentru soţia şi copiii lui.

Matei, fiul lui cel mai mare, trăia mai retras. De Luchi, fiul lui cel mai mic, Cara-

giale se ocupa foarte deaproape. Amândoi erau de o inteligenţă excepţională. Matei s'a manifestat ca un scriitor de un real talent literar *(Crai de curtea veche)*. Luchi promitea şi el foarte mult.

Din nefericire, moartea i-a răpit pe amândoi prea de timpuriu.

Dealtfel şi Caragiale a murit aproape de vârsta de 60 de ani, când ar fi putut să mai producă. Da chiar păn'la această vârsta, ar fi produs şi mai mult dacă cârmuitorii ţării de pe vremea lui l'ar fi ajutat, uşurându-i greutăţile vieţii materiale în care se sbătea câteodată aşa de tare că-i tăia orice avânt de muncă intelectuală. Singur Haret, cât a fost ministru, l-a ajutat, cum a ajutat şi pe Vlahuţă şi pe Coşbuc.

Academia Română, care era cea mai indicată să-l încurajeze din când 'n când măcar prin premiile ei destinate scriitorilor de valoare, nu l-a ajutat.

A prezentat în două rânduri operele lui pentru un premiu al Academiei şi a fost respins. Prima dată, când a prezentat operele lui de teatru, a fost respins în urma unui raport defavorabil al lui Hasdeu, un bătrân capricios.

Dar ceea-ce a contribuit mai mult la această respingere a fost intervenţia unui alt bătrân, închistat în ideile lui — D. A. Sturdza—

care, în ziua votului, a cerut respingerea pentru motivul că, în operele sale, Caragiale denigrează tot ce e românesc și că-și bate joc de națiune! D. A. Sturdza s'a formalizat. Simțea, se vede, că mai toți eroii din teatrul lui Caragiale erau tipuri mai ales din partidul lui politic.

A fost respins și a doua oară, când a prezentat admirabilul volum: *Momente*.

De primirea lui în Academie, nici n'a fost vorbă.

Dar ce influență au putut avea părerile unor bătrâni capricioși și închistați în ideile lor, când marele public mereu l-a aplaudat și criticii literari l-au consacrat. C. Dobrogeanu-Gherea. *Studii Critice 3 volume.*

Ce suprem omagiu a adus memoriei lui Caragiale regretatul meu prieten, turburătorul critic, Paul Zarifopol (Opere de I. L. Caragiale vol. 1, 2 și 3. Editura Cultura Națională) și ce frumos omagiu a adus deasemenea memoriei lui Caragiale și memoriei lui Zarifopol distinsul critic Șerban Cioculescu *(corespondența dintre I. L. Caragiale* și *Paul Zarifopol* în Revista Fundațiilor Regale anul II, No. 3, 4 și 5 — 1935 și Opera de I. L. Caragiale vol. 4 și 5 Edit. Fundațiilor Regale 1937—38.

Caragiale a fost, desigur, amărît de acei cari, pe vremea lui se credeau căzuți cu hârzobul din cer ca să îndrepte lumea.

Când cineva îl întreba de ce nu stă în ţară, de ce s'a mutat la Berlin, el răspundea după persoana care-l întreba. Unora le răspundea cu o glumă; altora, cam încruntat, le răspundea că-i place să stea într'o ţară civilizată cu oameni culţi, buni şi serioşi, cari nu-l duşmănesc şi nu-i fac nici un rău...

CÂTEVA ÎNSEMNĂRI DE GH. COŞBUC

CÂTEVA INSEMNARI DE GH. COŞBUC

Zilele acestea, citind broşura „Cu privire la Coşbuc“ a d-lui Barbu Lăzăreanu, distinsul cercetător în câmpul literaturii noastre, aflu că, într'o cronică anonimă, asupra genezei poeziei lui Coşbuc „Noi vrem pământ“, publicată în Adevărul literar şi artistic an. II, No. 195 din 31 August 1924, sunt expuse discuţii şi polemici pasionate precum şi părerile lui Titu Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea (în *Studii critice* vol. 3, 1897). Ion Slavici, V. G. Morţun, Spiru Haret şi alţii.

Am citit şi această cronică.

Cronicarul anonim zice: „Titu Maiorescu s'a scandalizat de poezia „Noi vrem pământ“;—iar Duiliu Zamfirescu — şi mai pasionat — o socoate „pur şi simplu ridiculă; după ce ani de zile fusăse atacată de mulţi ca socialistă şi revoluţionară“.

Cine a cunoscut ideile politico-sociale ale lui T. Maiorescu şi Duiliu Zamfirescu şi mai ales morga lui Duiliu Zamfirescu, nu se va mira de părerile lor asupra poeziei „Noi vrem pământ“. Poezie pe care Duiliu Zamfirescu a

atacat-o și cu ocazia discursului său pătimaș de recepție la Academia Română.

Slavici, mai împăciuitor, voind să ocolească adevărul pe care, desigur, îl simțea și el, zicea că poezia aceasta a fost „un capriciu al autorului!", deoarece Coșbuc nu era pentru o împroprietărire generală a țărănimei, ci pentru o împroprietărire făcută în urma unei selecții a celor cari trebue să fie împroprietăriți".

Gherea zice: „acuzația că poezia „Noi vrem pământ" e o poezie socialistă, adusă de unii, nu-i exactă; însă e o poezie revoluționară, cum sunt poeziile țăranului scoțian Robert Burns și ale țăranului ucranian Taras Șevcenco. Poezia lui Coșbuc e esențialmente țărănească și cea mai țărănească din creațiile lui Coșbuc".

Cronicarul o taxează de „poezie eroică".

C. Graur zice: „că Coșbuc a redat adânci țesături sufletești ale țăranului dornic de pământ".

Părerea lui Slavici că poezia „Noi vrem pământ" își are origina într'un capriciu al poetului, nu are o bază serioasă de explicație.

Cronicarul mai zice că, „pe lângă versiunea aceasta a lui Slavici, mai e o versiune pe care o crede inedită a lui Coșbuc însuși: E versiunea că Coșbuc a fost impresionat de tânguirile, din cauza lipsei de pământ, a unor țărani cu cari, întâmplător, a călătorit în Moldova într'un vagon de clasa III-a. Coșbuc,

zice cronicarul, a fost impresionat de tonul foarte îndârjit al unui moşneag deştept care a rostit cuvintele „Noi vrem pământ“. Coşbuc a găsit interesant acest strigăt de protestare şi l-a redat exact, dându-i numai forma literară şi poetică“.

Am reprodus toate aceste versiuni asupra genezei poeziei „Noi vrem pământ“, arătate de cronicarul anonim pentru că şi eu ştiu o versiune care se apropie de aceasta din urmă. Ea mi-a fost spusă de A. Vlahuţă. O redau aci, după două-trei rânduri însemnate; mai mult reconstituită din memorie.

Vlahuţă învitase pe Coşbuc să vie cu el la mânăstirea Agapia pentru vr'o două-trei zile.

In drum spre Agapia, e frumoasa pădure — Codrul Paşcanilor — pe care trebue să-l traversezi.

De demult — înainte de războiu, — călătorii spre mânăstirile din munţii Neamţului străbăteau deobiceiu codrul Păşcanilor mergând pe jos; mai ales vara, când e tare cald. E una din cele mai frumoase plimbări în răcoarea codrului. Trăsura — căci atunci să călătorea numai în trăsură — se ţinea în pasul plimbării pân'la eşirea din codru.

Vlahuţă şi Coşbuc să dau şi ei jos la intrarea codrului, luând-o pe cărăruşa din stânga drumului, la umbra arborilor cari o străujesc.

Ca la cincizeci de metri în urma lor, veneau un om şi o femee. Aveau mersul repede şi

vioiu. Femeia, aprinsă la faţă, cu tulpanul jumătate zburat pe umeri şi cu ciuboţele în mână, vorbea tare, îndârjită şi plină de ciudă. Omul se ţinea după ea, tăcut cu privirea în jos.

Pe măsură ce ei se apropiau de Vlahuţă şi de Coşbuc, se auzea din ce'n ce mai bine glasul puternic al femeei, întărit plăcut de rezonanţa codrului. Vlahuţă şi Coşbuc auzeau acum bine:

De ani de zile ne chinuim să înodăm şi noi ceva ca să ne putem cumpăra câteva prăjini de pământ! Şi nu-i chip! In fiecare an, ne omorîm picioarele ca să ne ducem tocmai la mama-dracului — dincolo de Târgu-Frumos— să muncim pentru câţiva saci de popuşoi pentru mămăligă.

Omul şi femeea trec repede pe lângă Vlahuţă şi Coşbuc, fără să facă atenţie la ei. Omul tăcut cu o figură blândă şi simpatică, femeea vorbind mereu şi din ce'n ce mai aprinsă la faţă.

Vlahuţă şi maiales Coşbuc grăbesc şi ei pasul în urma lor, ca să poată asculta mai bine:

Dacă n'ai tu un petec de pământ, de unde vrai să-ţi scoţi mâncarea?... Cei boeri au pământ că nu-i mai dau de capăt. Il lasă pârloagă să-l rânească porcii, când copchiii noştri n'au ce mânca. De unde să hrăneşti atâtea guri care cer mereu, când n'ai şi tu un colţ de pământ?

Mult mai târziu Vlahuţă, reamintindu-şi aceste scene îmi spunea: Şi acum parcă am înaintea ochilor faţa acea aprinsă a femeei şi în auz glasul ei plin de ciudă.

Vlahuţă, care ştia să citească în ochii şi în sufletul oamenilor, îmi mărturisi şi atunci credinţa că Coşbuc trebue să fi fost puternic impresionat de plângerea înciudată a femeei aceleia, pentrucă tot restul drumului până'la Agapia, Coşbuc a rămas aproape tăcut şi când deschidea vorba, repeta câte un crâmpeiu din plângerea înciudată a femeei aceleia.

Oricare din aceste două din urmă versiuni ar fi geneza poeziei „Noi vrem pământ", un fapt e sigur că Coşbuc a simţit dorinţa şi plângerea ţăranului nevoiaş de pământ tot aşa de puternic cum e exprimată în poezia sa: „Noi vrem pământ".

Desigur, poezia aceasta aşa de zguduitoare nu putea să-şi aibă origina într'un simplu capriciu al autorului, după cum zice Slavici. Coşbuc ca şi Eminescu şi Vlahuţă nu erau poeţi cari făceau versuri numai ca să sune din coadă.

* * *

Ştim că Coşbuc a fost premiat de Academia Română cu premiul Năsturel—Herescu, de 12 mii de lei, mi se pare, pentru traducerea în versuri a epopeei lui Virgiliu: *Eneida*, premiu care păn' la Coşbuc nu fusăse acordat decât lui Vasile Alecsandri şi lui Odobescu.

Când Coşbuc a intrat în posesia banilor, s'a pus în tren să se ducă acasă să arate și mamei lui bucuria. In drum, s'a oprit puțin în gara Ploești să comunice și lui Gherea bucuria:

Uite, d-le Gherea, am aci, în basma, premiul de 12 mii de lei dela Academie. Mă duc acasă să-i vadă și mama. Că neam din neamul nostru n'a avut deodată atâta bănet!

CÂTEVA ÎNSEMNĂRI DE PICTORUL N. GRIGORESCU

CÂTEVA INSEMNĂRI DE PICTORUL N. GRIGORESCU

In intimitatea celor trei prieteni — Caragiale, Vlahuţă, Delavrancea, — Grigorescu avea un loc de onoare şi ca cel mai în vârstă.

Caragiale, Vlahuţă şi Delavrancea aveau o mare admiraţie pentru Grigorescu. Fiecare din ei şi-au manifestat această admiraţie prin vorbe, prin scris şi prin fapte.

Vlahuţă, în special, şi-a manifestat această admiraţie în chip înălţător prin monumentala lui operă intitulată: **„Pictorul N. Grigorescu** — *Omul şi opera lui*", editată luxos de Casa Şcoalelor în 1910 cu numeroase ilustraţii artistice executate după fotografiile originale ale tablourilor de d-l inginer Stelian Petrescu şi reprezentând cele mai alese tablouri în 20 de planşe fotogravură, 232 autotipii (pe aramă) şi 17 facsimile (pe zinc).

Pentru educaţia culturală şi artistică a tinerimei noastre, e de dorit ca această operă instructivă să se reediteze de Casa Şcoalelor sau de Fundaţiile Regale şi ca ediţie de lux, asemănătoare primei ediţii şi ca ediţie popu-

lară pentru răspândirea ei în masele mari de cititori.

*

Când m'am întors dela studii din străinătate, prin Vlahuţă am avut fericirea de a cunoaşte pe acest mare artist. I-am fost recomandat de Vlahuţă ca tânăr naturalist.

Ştiinţele naturale, îmi zice el, sunt foarte frumoase. Când eram tânăr la Barbizon în Franţa, un bun prieten al meu, un pictor bătrân care citea foarte mult, un fel de filosof, mi-a recomandat să citesc *Oevres* de Buffon şi *Etudes sur la Nature* de Bernardin de Saint-Pierre. Le-am consultat prin biblioteci la Paris şi am rămas încântat. Dealtfel, adaugă el, noi, pictorii ne înrudim cu d-v., naturaliştii. Noi observăm şi redăm natura prin imagini pictate, d-v. prin imagini scrise, câteodată însoţite chiar şi de figuri.

Când Grigorescu voi să complecteze observaţiile sale interesante asupra înrudirii între pictură şi studiul ştiinţelor naturale, se auzi soneria dela uşa de-afară.

Deodată o nelinişte îi apăru pe figură şi, adresându-se repede lui Vlahuţă, îi zice: Nenişorule, dacă vine cineva pe care nu-l cunosc şi cu care trebue să vorbeşti, pofteşte-l te rog, în altă odaie. Să rămânem singuri.

Aşa era Grigorescu. Fugea mai totdeauna de lumea pe care n'o cunoştea.

In puţinele dăţi în care l-am văzut la Vlahuţă, Grigorescu mi-a făcut totdeauna o impresie tulburătoare. Vorbea puţin. Spunea însă asupra oamenilor şi lucrurilor aprecieri deosebite de aprecierile comune.

El asculta mai mult decât vorbea. Insă, când îi vorbeai, te urmărea cu privirea ochilor lui negri şi pătrunzători aşa de iscoditor încât te simţeai cu totul stăpânit de el.

Cum foarte bine zicea şi Vlahuţă: „Vorbeai — el mai mult cu ochii asculta. Ii simţeai privirea cum îţi umblă pe faţă, pe mâini, ca ceva viu, neliniştit, care caută".

* * *

Nu voi încerca să spun ceva aci despre opera marelui Grigorescu.

Admiratorii maestrului, ca şi toţi acei cari voesc să cunoască mai deaproape sufletul şi întreaga lui simţire ce se oglindeşte aşa de limpede şi de minunat în opera lui, să cerceteze opera monumentală, citată mai sus, a iubitului său prieten Vlahuţă care se armoniza aşa de mult în simţire şi în gândire cu Grigorescu.

Voesc numai să arăt aci trei întâmplări, povestite mie de Vlahuţă, care caracterizează susceptibilitatea lui Grigorescu. Că şi Grigorescu, ca şi toţi oamenii întregi, serioşi şi cinstiţi, nu numai cu el, ci şi cu toată lumea,

era foarte susceptibil; adică foarte sensibil la orice faptă, la orice vorbă şi la orice gest care nu se armoniza cu seriozitatea şi cinstea lui.

Prima întâmplare — în următorul dialog:

Cineva îl întâlneşte şi-i spune:

— Vă rog mult, d-le Grigorescu, să mă ertaţi că n'am putut să mă ţin de cuvânt ieri, când trebuia să vin la d-v., după cum vă promisăsem.

— Te-am aşteptat, amânând chiar o vizită ce trebuia să fac şi eu ieri.

— Voi veni mâine.

— Nu mai veni, pentrucă ceea-ce trebuia să aranjez cu d-ta, am aranjat azi cu altcineva. Aşa că nu mai e nevoe de d-ta, termină brusc şi supărat Grigorescu.

*

A doua întâmplare:

Regele Carol I-iu şi maiales Regina Elisabeta ţineau mult la Grigorescu. Regina îl invita din când 'n când la palat, trimiţându-i din când în când şi câte un borcan cu magiun de fructe gustoase de care ştia că-i plac lui Grigorescu.

Regina dorea mult să-i facă portretul.

In una din dăţi, Grigorescu, fiind invitat la palat şi intrând în camera de lucru, minunat aranjată, unde-l aştepta Regina, exclamă: Ce frumos colţ de cameră unde staţi, Maiestate!

Regina, prinzând momentul aşteptat, îi spune: Sunt la dispoziţia d-tale.

— Dacă-mi daţi voe, Maiestate, mă duc acasă să-mi aduc paleta... Mă întorc curând.

Inadevăr, peste câteva minute, Grigorescu intră repede în palat cu tot ce-i trebuia pentru lucru.

După prima şedinţă de lucru, au urmat încă câteva şedinţe — Grigorescu lucra foarte repede — până ce tabloul a fost gata. Regina fiind foarte încântată de tabloul în care e reprezentată la masa Ei de lucru, împodobind cu chipuri de sfinţi o carte bisericească.

După ultima şedinţă de lucru, Grigorescu, plecând, a luat tabloul să-i mai facă, în atelierul lui, câteva retuşări şi să-i comande şi rama.

Probabil, Grigorescu, fiind preocupat şi de alte lucrări, a întârziat aducerea la palat a tabloului complect isprăvit.

După vr'o douăzeci de zile de aşteptare, Regina, nerăbdătoare de a avea tabloul, a trimis la Grigorescu pe o damă de onoare ca să cerceteze cauza întârzierii.

Tabloul, după cum vedeţi, e gata şi mă gândeam să-l aduc la palat zilele acestea, zice Grigorescu, adresându-se damei de onoare.

Dama de onoare, admirând tabloul, fără să cunoască susceptibilitatea lui Grigorescu îl întreabă cam cât ar cere pentru o lucrare aşa de frumoasă.

Grigorescu, crezând că întrebarea damei de onoare ar fi sugerată de Regină, să şi formalizează şi pe un ton brusc şi supărăcios îi răspunde: Pentru Regina, eu n'am tablou de vânzare!

Dama de onoare, cu toată silinţa ei de a tempera supărarea vădită a lui Grigorescu, n'a reuşit. A trebuit să plece cu totul confuză.

A doua zi chiar, Grigorescu expune tabloul în fereastra magazinului de muzică Gebaur de pe acea vreme, unde azi e magazinul de muzică Feder din faţa teatrului Naţional.

Intâmplător, generalul Lahovary, trecând pe dinaintea magazinului şi văzând tabloul Reginei, intră în magazin dispus să-l cumpere, dacă e posibil. Plătind un acont, a luat tabloul.

Peste câteva zile, Regina află că tabloul a fost expus la Gebaur şi cumpărat de generalul Lahovary.

Regina chiamă imediat pe generalul Lahovary şi cere să-i dea tabloul.

Generalul îi răspunde: Maiestate, de când mi-a murit soţia, tabloul acesta e singura mea mângâiere.

Regina curioasă să afle bine dacă cauza supărării lui Grigorescu e, înadevăr, întrebarea damei de onoare asupra preţului tabloului, a trimis să-l invite la palat, ca să-i explice o mică nedumerire.

Regina îi spune că întrebarea acea cu prețul tabloului, făcută fără știrea Ei, a fost o imprudență din partea damei de onoare; și că Ea voește tabloul.

Grigorescu, întrebând pe Gebaur, află că generalul Lahovary nu dăduse decât un mic acont. A fost astfel ușor ca tabloul să fie dat Reginei.

*

A treia întâmplare:

Altă dată, Grigorescu, fiind invitat la palat, deschizând ușa camerei de lucru unde știa că-l așteaptă Regina și văzând pe Dall'Orso, secretarul Reginei întins pe o canapea, se oprește brusc în pragul ușei, salută respectuos pe Regină, se întoarce repede și pleacă, fără să spună un cuvânt.

Regina rămâne mirată de gestul așa de neașteptat al lui Grigorescu.

Grigorescu, coborînd repede scările palatului, se duce la camera aghiotanților, unde își lăsase pălăria și pardesiul. Se adresează aghiotanților, mirați și ei de plecarea lui neașteptată:

Rog să spuneți acelui domn secretar al Reginei că nu-i cuviincios să stea în fața Reginei întins pe canapea.

Regina aflând dela aghiotanți motivul plecării, a făcut mare haz.

A trebuit însă să-l îmbuneze, făcând să i se comunice că Ea a permis secretarului să

stea întins pe canapea; deoarece Dall'Orso, făcând gimnastică în odaia de bae își scrintise piciorul și doctorul îi recomandase să stea cu piciorul întins.

* * *

Unul din cele mai frumoase tablouri ale lui Grigorescu din timpul războiului nostru de independență dela 1877 e, desigur, **Atacul dela Smârdan,** proprietatea Municipiului București. Un tablou mare de aproape 3 pe 4 metri.

In partea dreaptă a tabloului, se văd coloanele de infanteriști din regimentele de linie, cum se numeau atunci, alergând impetuos la atac.

Inaintea lor, spre stânga, până 'n depărtare se zărește, prin fumul prafului de arme, învălmășeala încăerărei de luptă.

In capul primei coloane de atac bine vizibilă, singurul comandant e sergentul care însuflețește coloana. Strângând cu putere arma lipită de piept, se avântă cu toți ai lui prin ploaia de gloanțe. E atâta mișcare, când îi privești, încât ochii îți fug după ei.

Când tabloul a fost expus la Municipiul București, a venit multă lume printre care și câțiva generali care luase parte la războiu. Era și Grigorescu.

Un general, admirând tabloul, se adresă lui Grigorescu, spunându-i că tabloul e foarte frumos, însă nu vede în el nici un comandant.

Grigorescu îi răspunde imediat ironic:
Comandanții au fost în fruntea atacului și au murit demult, deaceea nu i-am putut picta!

* * *

Regele Carol I-iu care prețuia, poate, valoarea unei producții artistice mai mult după profitul bănesc ce ar aduce, a avut stângăcia de a propune odată lui Grigorescu să facă cărți poștale ilustrate care produc.

Grigorescu a fost foarte afectat de această propunere. El care niciodată n'a făcut caz de câștigurile ce i-ar aduce arta lui.

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE „CARTEA
ROMÂNEASCĂ", ÎN LUNA
NOEMVRIE, ANUL 1938.

22917—938

PRE 300.000